

NECMETTİN HALİL ONAN VE TÜRK DİLİNE HİZMETİ

ZEYNEP KORKMAZ

1968 yılının 18 Ağustosunda kaybettiğimiz değerli ve aziz hocamız Necmettin Halil Onan, memleketimizin türlü bilgi ocaklarında yıllarca yürütegeldiği öğretim ve yönetim görevleri dışında, sanatçı ve ilim adamı yönü ile de ad yapmış bir kişiliğe sahipti. *Türkoloji Dergisi*'nin, onun bizlerce unutulmaz anısına ayrılan bu sayısında, edebî kişiliğinin türlü yönleri, ayrı yazılarla ele alınmış bulunuyor. Biz bu yazımızda, rahmetli Onan'ı yalnız Türk diline olan hizmeti yönünden değerlendirmeğe çalışacağız. N. H. Onan'ın Türkçemize yapmış olduğu hizmeti: 1) bir şair, bir sanatçı olarak Türkçeyi işleme ve geliştirme yolu ile yapmış olduğu hizmet, 2) bir araştırmacı ve inceleyici olarak dil bilgisi kitapları yazmak suretiyle yapmış olduğu hizmet olarak başlıca iki bölümde ele almak mümkündür. Bu bakımdan onun I. bölümdeki hizmetini "*Onanın şiirlerinde dil ve üslûp*" yönü ile, ikinci bölümdeki hizmetini de "*dil bilgisi yazarlığı*" yönü ile değerlendirmek yerinde olacaktır.

N. H. Onan, 1931 yılında *Vakit* gazetesinde tefrika edilen, *İşleyen Yara* adlı bir roman da yazmıştır. Ancak, onda roman yazarlığı sürekli olamamıştır. Düz yazılarının da bir kısmı öğretici veya bilimsel nitelikte yazılar olduğundan, eldeki makalede sanatçı yönü ile, Onan'ın yalnız şiirlerindeki dil ve üslûp özellikleri üzerinde durulmuştur.

I

ONAN'IN ŞİİRLERİNDE DİL VE ÜSLÛP

1.Ş. İlk şiirlerini 1919 yılında yayımlamış olan Necmettin Halil Onan, Mütareke ve Millî Mücadele devrinde yetişen şairleri-

mizdendir. *Servet-i Fünûn* ve *Fecr-i Âtî* edebiyatının dil ve üslûp ağırlığına bir tepki niteliği taşıyan *Genç Kalemler*'in başlattığı *Yeni Lisan* ve *Şairler Derneği* kurucularının geliştirdikleri dil ve edebiyat akımının yakın etkileri ile yoğrulmuş bir şairdir. Bu nedenle onun sanat anlayışında ve edebî kişiliğinde *Millî Edebiyat* akımının san'at anlayışı ve ülkücülük görüşü ağır basmıştır.

Daha orta öğretim yıllarında şiir yazmağa başlayan ve şiirlerini *Nedim* (1919), *Dergâh* (1921-1922), *Anadolu* (1924), *Hayat* (1926-1928) dergilerinde yayımlanmış olan Necmettin Halil Onan, sonradan bunları *Çakıl Taşları*¹ ve *Bir Yudum Daha*² adlı iki kitapta toplamıştır. Bunlardan *Çakıl Taşları*'nda 27, *Bir Yudum Daha*'da 46 şiir yer almıştır. *Çakıl Taşları* 1927 yılında Arap harfleri ile basılmış olduğundan, daha sonra 1933 yılında Lâtin harfleri ile yayımlanan *Bir Yudum Daha*'ya, *Çakıl Taşları*'ndaki bütün şiirleri de alınmış bulunmaktadır. N. H. Onan'ın daha sonraki yıllarda yazmış olduğu şiirlerinin bir kısmı *Hisar* (1951) ve *Kültür Dünyası* (1954-1955) gibi dergi ve gazetelerde yayımlanmıştır. Bunların sayısı fazla değildir. Daha bugüne kadar yayımlanmamış olup da ilk kez eldeki derginin sayfeleri arasında yer alan şiirleri de vardır.

Yukarıda N. H. Onan'ın *Millî Edebiyat Akımı*'nın içinde yetişmiş bir şair olduğunu belirtmiştik. Gerçi bizim son devir edebiyatımızda, İkinci Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e kadar süren 15-20 yıllık kısa dönemde edebî dil pek değişik ve çeşitlidir. Bir yandan *Servet-i Fünûn* ve *Fecr-i Âtî*'nin etkilerini sürdüren güçlü şairler vardır. Bir yandan *yeni Lisan* görüşünü benimseyen *Genç Kalemler* sahnedir. Bir yandan da *Türkçeciler*, *Hececiler*, *Şairler Derneği* kurucuları gibi adlar altında yer alan şairlerin birbirlerinden az çok ayrılan san'at ve edebiyat görüşleri bütün yoğunluğu ile yürürlüktedir. Ancak, birbirinden ayrı veya birbirine yaklaşan bu edebî grupların, *Millî Edebiyat* dönemini besleyen ortak yönleri vardır. Bu ortak yönler kısa sürede dalga dalga yayılan ortak özellikler halinde ilerleyerek *Millî Edebiyat* akımını oluşturup geliştirmiştir. *Millî Edebiyat* akımının gittikçe yoğunlaşarak belirlenen genel özellikleri şu noktalarda toplanabilir:

I. Türkçede Türk dilinin yapısını hâkim kılmak, Türkçeyi kendi yapısı içinde işlek bir dil durumuna getirmek,

1 İstanbul, Ahmet Kâmil Mtb. 1927, 79 s.

2 İstanbul Sühûlet Ktb. 1933, 115 s.

2. Nazımda eski ulusal bir vezin ölçüsü olan hece veznine değer vermek,

3. Şiirde tarzı her sanatçının kendi duygularını, kendi kişisel ve ulusal görüşünün süzgecininden geçirecek şekilde serbest bırakmak,

4. Düşünce ve duyguda milliyetçiliği ve ülkücülüğü temel tutmak.

İşte N. H. Onan da bu akım içinde ve Kurtuluş Savaşı yıllarının ızdıraplı, heyecanlı havasında yetişmiş olduğundan, ülkü bakımından olduğu kadar dil bakımından da onda bu akımın etkileri yer almıştır. Şiirlerinde ulusal dili ve konuşma diline yaklaşan *İstanbul Türkçesini* benimsemiş, bu dili eserlerinde başarı ile kullanabilmiştir. Şiirlerinde hem hece hem de aruz ölçülerine yer vermekle birlikte, onda hecenin aruza oranla çok daha ağır bastığı görülür. Konu bakımından yer yer ülkücülük ağır basmıştır. Özellikle 1933'e kadar yazdığı şiirlerde aşk ve tabiat konuları yanında memleket ve yurtseverlik konularını da işlemiştir. 1933'ten sonraki şiirlerinde ise genellikle aşk ve tabiat konuları ele alınmıştır.

N. H. Onan, öğrenimi dolayısıyla Türk edebiyatının tümünü iyi bilen, ihtisas alanı dolayısıyla da Divan şiirini ve Divan şiiri kültürünü derinlemesine tanıyan bir sanatçı idi. Kişisel eğilimi ve edebî zevk bakımından Divan şiirinin üstün değerdeki sanatçılara tutkundu. Ancak, böyle olduğu halde, o kendi sanatçılığı bakımından yeni yolu izlemiş; Divan şiirinin etkisinden gelen ince duygu ve hayal unsurlarını, kendine özgü bir deyişle kendi san'atı içinde eritmeğe çalışmıştır.

N. H. Onan'ın yetişmesini sağlayan ve sanatçı kişiliğine yön veren, yukarıda kısaca belirtmeğe çalıştığımız, yetiştiği devir, edebî ve sosyal çevresi, kültürü ve edebî zevkleri ile ilgili koşullar ve özellikler, kuşkusuz onun dil ve üslûbunu da etkilemiştir. Şimdi Onan'ın edebî kişiliğindeki dil ve üslûp özellikleri ile etkenlerini biraz daha ayrıntılı olarak belirtmeğe çalışalım:

Bilindiği gibi her şair kendi ruh dünyasında biçimlenen duygu, düşünce ve hayallerden örülmüş iç muhtevayı, kelimeler ve onlardan kurulmuş mısralarla bir dış yapı haline getirmiştir. Bu nedenle, dil ve üslûp incelemesi şairin yapmış olduğunun aksine bir yol izleyerek, yani dıştan içe doğru yönelerek, onun muhteva değerlerini bulmağa çalış-

maktır. Biz de aynı yolu izlemek suretiyle, Onan'ın şiirlerindeki dil ve üslûbu şiirlerinin iç yapısına ve edebî kişiliğine uzanan bir araç olarak değerlendirmeye çalışacağız.

2. Ş ONAN'IN ŞİİRLERİNDEKİ DİL VE KELİME KADROSU

Yukarıda da belirttiğimiz üzere, N.H. Onan, temsil etmekte olduğu Millî Edebiyat akımının dil anlayışına uyarak, kendi devri için dupduru sayılabilecek, konuşma dili ile paralel giden açık ve akıcı bir Türkçe kullanmıştır. Onda Arapça ve Farsça kelimeler sayılabilecek kadar azdır. Bunlar da *umman*, *mukadder*, *hamle*, *ziya*, *kaari*, *muzlim*, *saatler*, *zerre zerre*, *mahrem tahassür* gibi *Fecr-i Âtî* döneminden *Millî Edebiyat* dönemine aktarılmış olan ve o günkü edebî dilde geçerli sayılan alışlagelmiş kelimelerdir. Onun şiir dilinde yabancı kelimelerden özellikle kaçındığı görülür. N. H. Onan, kendi dil tutumunu ve millî dile olan yönelişini 1932 yılında yazdığı *Kendim için* adlı şiirinin II. bölümünde (BYD. s. 46)³

*Kaariim diline uygundur dilim,
Uzağım ellerin tesirlerinden.
Hâlâ altı beştir ölçüm değilim*

Günün vezni bozuk şairlerinden mısraları ile açıklamıştır.

Gerçi, onun dili günlük dille bağdaşabilen açık seçik bir Türkçedir. Ancak o, bu dilden aldığı malzemeyi, genellikle günlük dilin dışına taşan edebî bir üslûpla, san'atlı bir anlatım biçimine sokabilmiştir. Oadaki kelime kadrosu *Millî Edebiyat* akımını benimseyen şair ve yazarların ortak kelime kadrosundan pek farklı sayılmaz. Ne var ki, o, bu ortak dili, kendi san'atçı kişiliğinden gelen kullanılışlarla kendine özgü bir dil durumuna getirebilmiştir. Şair, şiir yolu ile dile getirmek istediği duygu ve düşüncelerine uygun düşen kelimeleri ince bir duyarlılıkla seçebilmiştir. Söz dağarcığının bu yönden incelenmesi, onların itinalı olarak sezilmiş ve seçilmiş kelimeler olduğunu ortaya koyar. Demek oluyor ki, N. H. Onan'ın şiirlerinde kelime kadrosu birer ham yapı malzemesi olarak, anlatılmak istenen ruh ve düşünce dünyası ile, duygulara elverişli olan kelimelerdir. Bunların seçimi gibi, birbirlerine örülüşünde de şair, genellikle başarıya ulaşmıştır. Yalnız, şairin kendi

³ Makale boyunca şairin *Bir Yudum Daha* adlı eserine yapılan atıflarda eser, (BYD) kısaltması ile gösterilmiştir.

duygularını ve iç dünyasını yansıtmak üzere kullandığı bu kelimelerin bir kısmı gerek aşk gerek yurtseverlik şiirlerinde, yurdun oğünkü koşulları, şairin gençlik yıllarındaki iç dünyası ve duyguları ile orantılı olarak çok kez bedbinliği, üzüntü ve hasreti dile getiren cinsten kelimelerdir. Daha doğrusu, bu duyguları belirtmeğe elverişli olan kelime kadrosu, şairde böyle bir anlatımla dile getirilmiştir.

N. H. Onan'ın söz dağarcığında değişik kelime türleri içinde en yüksek oranı alanlar, yalın ya da tamlama durumunda olan isimlerdir. Bunu somut bir örnekle anlatmak gerekirse, 202 kelime tahkiye biçimindeki *Köyden İkinci Mektup* adlı şiirinde (BYD., s. 66), 202 kelimenin 76'sı yalın veya tamlama durumundaki isimlere, 34'ü fiil ve fiil soyundan kelimelere dayanır. İsimlerin nitelendirilmesi için kullanılan sıfat sayısı 32, zarf türleri ise 35'in üstündedir. Zamirler öteki kelime türlerine oranla oldukça seyrek kalmıştır. Onda zamirlerin seyrek oluşu, üslûp özelliği bakımından anonimleşmenin zayıflığını, isimlerle sıfatlar arasındaki orantı anlatımda tasvir ve benzetmelere gerekli yerin verildiğini, fiiller ile zarflar arasındaki orantı ve bunların isim soyundan kelimelere göre sayı durumu ise, şiirlerinde tasvire dayanan anlatım özelliği yanında oluş ve eyleme dayanan, şiirlerine canlılık ve hareket ögesi katan söyleyiş biçiminin de dengeli tutulduğuna işaret eder niteliktedir. Bu ölçü şairin öteki şiirlerinde de aşağı yukarı aynı dengeyi sürdürmektedir. Onun şiirlerinde genellikle hem somut hem de soyut kavramları karşılayan söz kadrosu yer almıştır. kimi şiirlerinde çoklukla somut kelimelere dayanan çevre ve tabiat tasvirlerinin işlendiği görülür:

*Kuşların sesile dağlar doldu da
Lâleler kızardı, çiğdemler açtı ;
Bizim de gönlümüz bir kuş oldu da*

Başları dumanlı dağlara kaçtı (BYD. s. 27: Dağlar) mısralarında olduğu gibi. Yine yukarıdaki parçada görüldüğü üzere, yer yer bu somut tasvirler arasında soyut kavramları karşılayan sözlerin yer aldığı ve bunların somut benzetmelere dayanan isimlerle karşılandığı olur. "Gönül" gibi soyut bir kavramın, ortak özellikleri dolayısıyla somut "kuş" ismi ile karşılanması bunun güzel bir örneğidir. İçine akşamın üzüntüsü çöken bir yolcunun bu duygusunun:

*yolcuyum; ufukta güneş batıyor,
Yoluma korkulu akşam yatıyor,* (BYD. s. 9: Tezgâh Ba-

şında) mısraları ile dile getirilişi de Onan'daki soyut kavram ve kelime kadrosunun somutlaştırılmasını gösteren bir örnektir. Onan'daki söz dağarcığının bu niteliği, kelimelerin şiirlerinde daha güçlü, daha elle tutulur ve etkili bir deyiş özelliği kazanmış olması ile açıklanabilir. Onan'ın söz dağarcığında, somut kavramların soyutlaştırılması olayı da vardır. Ancak, bu görüntü daha çok isimler önüne eklenen sıfatlarda dikkati çeker. Onun sanatçı kişiliğinin bir başka yönünü yansıtan bu özellik, bundan sonraki paragrafta sıfatlar ve zarflar bölümünde ayrıntılı olarak ele alınacaktır. Burada yalnız şu kadarını belirtelim ki, Onan'ın şiirlerinde, şairin iç ve dış dünyasındaki soyut kavramlar somutlaşan bir söyleyiş biçimi alabilmiştir. Ayrıca, onun söz dağarcığı statik değil dinamik bir yapıya da sahiptir. Bu özellik durgun kelimeler sayılan isim, sıfat, edat gibi söz türlerinin, yukarıda belirttiğimiz üzere şiir sentaksı içinde değişik fiil kip ve türleri ile beslenerek, onda hareketli bir söyleyiş biçimine girmesi ile kendini göstermiştir. Onun cümle örgüsünde isim cümleleri, sıfat cümleleri ve fiilsiz cümleler pek azdır. Daha çok hareketli oluş ve kılış cümleleri dikkati çeker. Şiirlerinin söz hazinesindeki bu özellik bizce, Onan'ın, ilk gençlik yıllarında yazdıkları bir yana, duygulu fakat içe dönük bir şair değil, genellikle dışa dönük dinamik bir sanatçı olduğuna işaret eden belirtilerdir.

SIFATLARIN VE ZARFLARIN KULLANILIŞI

3. Ş. N. H. Onan'ın söz dağarcığında sıfatlar ve zarflar yukarıda belirtildiği üzere kabarmış bir yer tutmuştur. Şair gerek tasvirlerinde, gerek duygu ve düşüncelerinin dile getirilişinde his ve hayal gücünden yararlandığı için, şiirlerinde sıfatlara daha fazlaca yer vermiştir denebilir. Bunların çoğu günlük dilimizde de yer alan sıfatlardır. Ancak, Fikret v. b. şairlerin şiirlerinde görüldüğü gibi tekrarlamalar ve sıralamalar halinde kullanılan sıfatlar olmaktan çok, bir isim veya oluşu niteleyen tek ya da ikili sıfatlardan ibarettir. Ne var ki şair bunları zorlamadan uzak, özentsiz ve doğal birer anlatımla kullanabilmiştir. Bunlar, duygu ve hayallerin yansıtılmasında iyi seçilmiş ve yerinde kullanılabilmiş olan sıfatlardır. Şair, dalgın dalgın dolaşırken, uzaktan geçen çiftlerin kendi ruhunda uyandırdığı isyanlı duyguyu:

*İsyanlı şimşekler geçer kanımdan
Ben dalgın geçerken bazı yanımdan
iki eş karaltı geçse kol kola (BYD. 63/2) mısraları ile ve*

ustalıkla benzetmelere dayanan birer sıfatla ne güzel anlatabilmiştir. Yaz akşamlarında esen serin akşam rüzgârı, *anlıma dokunan serin geceler* (BYD. 64/5) diye nitelendirilmiştir. *Soluk ölüm rengi* (BYD. 66), *canımdan süzülen gözyaşları* da güzel nitelendirme örneklerindedir.

Şiirlerinde kullandığı sıfatların çoğu *hazin, coşkun, sakın, mahrem, derin (ses), ince (dert), durgun, gizli, serince, yabancı (gözler)* örneklerinde görüldüğü üzere duygu hissi ile ilgili olan sıfatlardır. Orantı bakımından ikinci sırayı kısmen yine duygu hissine kayan *gizli tebessüm, karanlık yerler, hasta gönüller, muzlim saatler, aşk rüyası, ölüm rengi, halis inci* gibi 'görme hissi' ile ilgili sıfatlar alır. Dokunma ve işitme duygusuna ait olanlar daha da azdır. Onan'ın şiirlerindeki sıfatların taşıdığı bu nitelik dolayısıyla, üslûp ve şiirin iç muhtevası bakımından, onun duygu ve hayal yönü ağır basan ince bir duygu şairi olduğu söylenebilir. Yine bu durumla ilgili olarak sıfatların kullanılışında üslûp bakımından göze çarpan önemli bir özellik de somut kavramların çoklukla soyut özelliklerle anlatılmış olmasıdır: *gizli tebessüm, sırlı perde* (BYD. 54), *sızlayan kalbimiz* (BYD. 57), *elemlerle bunalan bir kalp* (BYD. 60), *tenha köy, gizli hüznüyle çöken sonbahar akşamları* (BYD. 61), *isyanlı şimşekler, gizli dudaklar, yabancı gözler, çağlayan dere benzetmeleri* gibi. Şairin bu nitelendirmelerde kendi duygu ve hayal gücünden yararlanarak okuyucunun duygu ve hayaline seslenen nitelendirmeler yapmış olması, bazan da duygu ve hayal yolu ile yeni çağrışımlara yol açması, onun sıfatları kullanışındaki en belirgin üslûp ve anlatım özelliğidir. Öyle ki, şiirlerinde yer yer *çılgın zamanlar* (BYD. 61), *çılgın sevinç* (BYD. 64), *ince bir dert* (BYD. 60), *mukaddes cazibe* (BYD. 55), *karanlık geceler, derin geceler* (BYD. 65) gibi soyut bir kavramın soyut bir sıfatla kullanıldığı yerler de vardır. Buna karşılık *küllenen dert* (BYD. 64) örneğinde görüldüğü üzere soyut bir kavramın somut bir sıfatla anlatıldığı yerler oldukça seyrek. Sonuncu tür, sıfatların kullanılış bakımından onun üslûbuna ağırlık verecek bir özellik değil, ancak çeşitlendirici bir nitelik durumundadır.

Şairin iç ve dış dünyası ile ilgili anlatım ve nitelendirmelerin bir tasvir olmaktan çıkıp bir oluş durumuna geçtiği ve canlılık kazandığı yerlerde, bu türlü soyut nitelendirme sıfatları yerine, fiillerden kurulmuş isim-fiillerin (participium) yer aldığı görülüyor:

*Karşı çık ey sevgilim, dalgalar aşan gemi,
Bembeyaz köpüklerle sana yaklaşan gemi (BYD. 57);*

*

*Biliyorsun ki kaari, kalbin derinlikleri
Damla damla biriken gizli gözyaşlarıdır; (BYD. 49);*

*

*Nihayet içildin gönlün oldu da
Seyrettin akseden çehreni suda (BYD. s. 52);*

*

*Bu gurbet derdini bir parça silen,
Halimden anlıyan sırrımı bilen
Canmdan süzülen gözyaşlarım var (BYD. 67);*

*

*Açıldı kalbimin sırlı perdesi
İşittim içimden yükselen sesi (BYD. 53);*

*

Gönlüm gözüm seninle dolduğu günden beri (BYD. s. 54);

*

İçimde bilmediğin hislerin gamları var (BYD. s. 65);

*

*Çocukken gezdiğim bahçeler bağlar,
Göklere bitişik sandığım dağlar (BYD. s. 67) v.b.*

Yukarıdaki örneklerde görüldüğü üzere, isim-fiiller içinde, *-an/-en* ve *-duk/-dük* ile kurulanlar daha çok benimsenmiş, öteki türler seyrek kullanılmıştır. Somut ya da soyut kavramların bir eylem halinde bu türlü isim-fiillerle nitelendirilmiş olması, şairin duygu ve hayal öğelerine dayanan anlatımını yeknesaklıktan kurtarmış, şiirlerine daha canlı ve daha kıvrak bir üslûp özelliği katmıştır. Bu özellik ondaki dinamik sanatçı niteliğinin de ana dayanaklarından biridir.

Onan'ın şiirlerinde sıfatların kullanılışında üslûp yönünden iki özellik daha göze çarpmaktadır:

I. Yukarıdaki örneklerde belirtildiği üzere, sıfatların bir kısmı anlatımı renklendirmek ve canlandırmak için günlük dilde de her zaman kullanageldiğimiz sıfatlardır: *sazlı damlar* (BYD. s. 61), *sıkılan canlar* (BYD. 61), *sevimli bir kuş gibi* (BYD ? 61), *hasta gönüller*

(göst. y.), *yabancı gözler* (BYD. s. 64), *büyük saraylar* (BYD. s. 57), *süzülen gözyaşları* (BYD. s. 66) v.b. Ne var ki, şairin konuşma dili ile paraleleşen şiir dili, söz konusu sıfatlardaki ustalıklı anlatım gücü ile kendine has birer deyiş özelliği kazanmıştır. Bu türlü sıfatlar çoklukla şairin duygu yönünü dile getiren sıfatlardır.

2. İkinci tip sıfatlar ise, şairin hayal gücüne dayanan benzetmeleri (teşbih ve istiareleri) yansıtan sıfat türleridir. Bunlar şairin hayallerindeki başkahğa ve doğrudan doğruya kendi sanatçı kişiliğine özgü benzetme türleridir. Kalbin muzlim bir kuyuya benzetilmesi⁴, akşamın sessiz sessiz gelişinin sinsi adımlarla yürüyen bir insana ve ininsanı saran esmer kolun bir sevgiliye benzetilmesi⁵ gibi. İleride 'benzetmeler' bölümünde bu noktaya yeniden dönülecektir.

ZARFLARIN KULLANILIŞI

4. §. Necmettin Halil Onan, şiirlerinde anlatıma güç vermek için sıfatlar gibi ölçülü bir biçimde yer yer zarflardan da yararlanmıştır. Bunları da adı zarflar ve zarf-fiiller (gerundiumlar) olarak ikiye ayırmak gerekir. Adı zarflar *zerre zerre*, *muttasıl*, *büsbütün*, *damla damla* *derin derin* örneklerinde görüldüğü gibi, daha çok semantik yönden tasvir ve anlatımı etkileyici tekrarlı zarf türleridir:

Bir lahzacık, başını koyup, dinlenmek için
Yalvarıyor, ağlıyor, inliyor için için (BYD. s. 17/111);

*

Biliyorsun ki kaari, kalbin derinlikleri
Damla damla biriken gizli gözyaşlarıdır (BYD. s. 49);

*

Ben bütün varlığımın şimdi hissetmedeyim
Zerre zerre muttasıl sana yükseldiğini (BYD. s. 55);

*

4 *İğil bak sevgilim bu muzlim kuyu*
Daldığı hudutsuz sakin uykuyu
Hep aynı rüyada geçirmektedir (BYD. s. 50).
5 *Sinsi adımlarla akşam yürüyor*
O ıssız yollarda etek sürüyor.
Kaç seni sarmasın esmer kolları,
Busesi hüzündür, ruhu elemdir (BYD. s. 23).

*Birbirinden farkı yok burda geçen günlerin
Daima ufka doğru bakarım derin derin* (BYD. s. (61) v.b.
Yukarıdaki *damla damla* örneğinde görüldüğü üzere, bazan ardarda sıralanan iki ismin bile birer zarf gibi kullanıldığı olur:

*Gecenin boşluğunda fırlıyor nefes nefes
Ah bu ses, gelmiyenin ardından ağlayan ses!* (BYD. s. 17);
*Geçen yıllar gözümden çekildi perde perde
Onu gördüm ansızın emri verdiği yerde* (BYD. s. 34). gibi.

Onun şiirlerinde yer yer benzetmelere dayanan veya zaman belirleyici edat takımı durumunda olan zarflar da göze çarpar:

*Kederlerin dağılmış, teselli bulmuş gibi,
Köylere doğru uçun zavallı bir kuş gibi* (BYD. s. 60);
*Ey tren sesleri tren sesleri
Gurbet gidenler yıllardan beri
Gelmezken bir de siz hatırlatmayın* (BYD. s. 59);
*Bari anlat bileyim, daha ne vakte kadar
Bu hüznüme yabancı gözlerle güleceksin* (BYD. s. 65) v.b.

Onan'ın şiirlerinde zarf-fiillerin kullanılışı adı zarflardan daha yaygındır. Duygu ve düşünceler ile hayallerin bir oluş haline getirilişinde değişik zarf-fiillerin kullanılmış olması, bir üslup özelliği olarak onun anlatımını monotonluk ve hareketsizlikten kurtarıp daha canlı ve etkileyici bir biçime sokmuştur. Ayrıca bu zarf-fiiller ikili, üçlü ve dördü mısralardan kurulu anlatım birimlerinde, ana cümleyi besleyici hareketli yardımcı cümleler veya cümlecikler durumundadırlar:

*Fakat şunu anla ki, o, çakıl bulurken de
İnci araştırmadan duyulan zevki aldı* (BYD. s. 49);

*

*Böyle baktıkça insan bu sakin manzaraya
Duymadan kalbolacak sanıyor günler aya.
Gizli hüznüyle çöken sonbahar akşamları
Alevlerle sararken soluk, sazlı damları
Kalbimde ben duymadan canlanır eski günler,
O çılgın zamanları takip eden hüzneler.
Her lâhza düşündükçe uzaktan şimdi sizi,
Rüyadaki yüzlere benzeyen çehrenizi* (BYD. s. 61).

*

*Neş'enin bende aksi ne hazin oldu bilsen,
Uçan bir ziya gibi geçip kaybolunca sen* (BYD. s. 65) v.b.

Zarf-fiillerin mısra sonlarında kendinden önceki veya sonraki mısraların kelimeleri ile kurdukları kafiyelemeler, zarf-fiillerdeki eylem ve oluşa dayanan canlılığı üslup yönünden daha uyumlu ve etkileyici bir biçime sokmuştur:

*içimden bir derin ses duya duya
Hayalim resmetti bu durgun suya* (BYD. s. 53)
*Şimdi binbir şekilde heyecana kanarak,
Aşkın büyük denizi içinde çalkanarak
Sadef gemi anbean menzile yaklaşıyor* (BYD. s. 57) gibi.

Adi zarflarda olduğu ve yukarıdaki örneklerden birinde görüldüğü üzere, zarf-fiillerde de tekrarlı olanlar önemli bir yer tutar:

*Kırları sarınca akşam serini
O, yalnız kalmayım diye, durmadan,
Kapımda gölgeden eteklerini
Sürüye sürüye girer, vurmada* (BYD. s. 25);

*

Bu heykel karşısında sevindi bayram etti (BYD. s. 33) v.b.
Elli bin hür vatandaş göğsünü gere gere

5. §. N. H. Onan, şiirlerinde anlama güç vermek ya da üslup canlılığı yaratmak için yer yer *ki* ve *da* bağlarından da yararlanmıştı *ki* bağı ile: *Hepsi öyle cazip öyle güzel ki...* (BYD. s. 19);

*

*Düşün ki, bu yerde bir akşam üstü
Bir garip can verdi yirmi yaşında* (BYD. s. 21);

*

*Ölen o şairdi ki kalbinin ateşinden
Yedi bendi çıkarıp bir faninin peşinden* (BYD. s. 29);

*

Dün akşam anladım ki bütün mazi yalanmış, (BYD. s. 65);
O kadar hazin ki burda sonbahar (BYD. s. 66);

*

*En uzun seneler bile inan ki
Oradan açtığın izleri silmez (BYD. s. 75) v.b.*

*

da bağı ile: Kuşların sesile dağlar doldu da

*Lâleler kızardı, çiğdemler açtı
Bizim de gönlümüz bir kuş oldu da
Başları dumanlı dağlara kaçtı (BYD. s. 27) v.b.*

6. §. Pek göze çarpıcı bir üslûp özelliği olmamakla birlikte, Onan'ın şiirlerinde yer yer kelimelerin ve söz gruplarının tekrarı ile de anlatıma canlılık verilmiştir:

*Çek bu uzun hasreti en yaman şekliyle çek;
Çekki alev ses olup çıksın dudaklarından;
Bu sırra ermek için yan, hep yan, daima yan (BYD. s. 27);
Dostların sırtı pek, elin karın tok,
Gel kara yoldaşım, kara yoldaşım (BYD. s. 26);*

*

*İğil bak sevgilim, bu muzlim kuyu
Daldığı hudutsuz sakın uykuyu*

Hep aynı rüyada geçirmektedir üçlüğünün ilk mısramdaki iğil de bak ibaresi şiirin son üçlüğünde:

*Sevgilim, iğil de bak, ta derinde,
Uyuyan sathının loş çemberinde*

*Gördüğü rüyayı seyredeceksin (BYD. s. 50, 51) biçimiyle tekrarlanmıştır. Yine: Nihayet iğildin gönlün oldu da,
Seyrettin akseden çehreni suda.
Bir gizli tebessüm uçtu yüzünden.*

*

*Nihayet sevgilim, biraz yakınca
Bir gözle bu muzlim yere bakınca
Sır aldın o mahrem tahassüsünden (BYD. s. 52) üçlük-*

lerinde de sevgilinin uzun süren nazlanması ile gönlünün oluşu arasındaki bağlantı bu nihayet kelimesinin tekrarı ile daha canlı olarak belirtilmeğe çalışılmıştır. Dağlar (BYD. s. 27) şiirinin I. ve 2. dörtlüklerinin sonlarındaki başları dumanlı dağlar, Karlı Geceler (BYD. s. 103, 104) şiirindeki

Ah bu karlı geceler parçalarının iki kez tekrarlanması da yine bir üslup özelliği olarak yer alabilir. Aynı özellik *Ey tren sesleri, tren sesleri* mısrasında da göze çarpıyor. Tekrarlamalı zarflarda bu özelliğin daha etkileyici ve belirgin olduğunu yukarıda zarflar bölümünde belirtmiştik.

Onan'ın tahkiye tarzındaki manzume ve şiirlerinde ve şiirlerinin tasvir parçalarında yer yer tekrarlamalar gibi, aynı türden isimlere, sıfatlara veya eylem gösteren kelimelere dayanan sıralamalar da göze çarpar:

*Sesinle ürperiyor dağ, tepe, gök, deniz kıır,
İstediğin kadar yan, yandığın kadar haykır* (BYD. s. 16);

*Bir lahzacık başını koyup dinlenmek için
Yalvarıyor, ağlıyor, inliyor için için* (BYD. s. 17);

*Sokaklardan geçerken er, kadın, yaşlı, taze
Bütün halkı ağlatan bu muhteşem cenaze* (BYD. s. 29);

Genç, yaşlı, kadın, erkek, baba, oğul, kız, ana,

İzmir yerinden kopup toplandı bu meydana (BYD. s. 33)

vb. Ne var ki, bu sıralamalar da, tekrarlamalar gibi şairin belirgin bir üslup özelliği durumunda değildir.

ŞİİRLERİNİN CÜMLE YAPISI VE ÜSLÜPLA OLAN İLİŞKİSİ:

7. §. Onan'ın şiirlerindeki cümle yapısı kısa, etkili ve açık anlamlıdır. Cümleleri kimi zaman tek mısradaki bitecek kadar kısa ve kesin hükümlüdür:

Kaariim, diline uygundur dilim.

Uzağım ellerin tesirlerinden.

Hâlâ altı beştir ölçüm, değilim

Günün vezni bozuk şairlerinden (BYD. s. 46: Kendim İçin)

parçasındaki gibi. Şair bu türlü cümlelerde duygu ve düşüncelerini, kestirmeden, dolaysız bir anlatımla dile getirivermiştir. Biraz daha uzunca olan cümlelerde, duygu ve düşüncelerini dörtlüklerin ikişer mısralı parçalarında toplamıştır:

Biliyorsun ki kaari, kalbin derinlikleri

Damla damla biriken gizli gözyaşlarıdır;

Kudretimin oradan çıkarabildikleri

Halis inci yerine bu çakıl taşlarıdır (BYD. 49 /I: Çakıl Taşları)
v.b. Bu türlü cümlelerde, cümlelerin ikinci mısralarını kapsayan hüküm bölükleri ile, birinci mısraları kapsayan nesne, zarf gibi yardımcı bölükler birbirlerine dil ve üslupta güzellik ve akıcılık sağlayan uyumlu bir biçimde bağlanmıştır. Kimi zaman da hüküm veya tasvir cümlesi niteliğindeki bir cümle üç mısralık bentleri kapsayacak genişliktedir. Bu türlü cümlelerde, cümlelerin hüküm bölümleri genellikle son mısralarda toplanmıştır. Birinci ve ikinci mısralar cümlenin yardımcı öğelerini kapsayan yardımcı cümleler durumundadır:

*İğil, bak sevgilim, bu muzlim kuyu
Daldığı hudutsuz, sakın uykuyu
Hep aynı rüyada geçirmektedir .
Hep aynı suretle her gece, her gün
Ruhuna mukaddes bir tahayyülün
Doyulmaz zevkini içermektedir* (BYD. s. 50).

Onanın şiirlerinde cümlelerin kuruluşundaki söz dizimi o kadar düzenlidir ki, mısraları yanyana sıralayınca, bunlar kendiliğinden iç kafiyeli düzyazı cümleleri haline gelebilmektedir.

Onan'ın şiirlerinde birbirinden ayrı yedi cümle tipi tesbit etmek mümkündür: 1. Tasvir cümleleri, 2. Hüküm cümleleri, 3. Tahkiye cümleleri, 4. Soru cümleleri, 5. Ünlem cümleleri, 6. Emir ve dilek cümleleri, 7. Mu'tarıza cümleleri. Şimdi bunları ayrı ayrı göstermeğe çalışalım:

1. Tasvir cümleleri: Tasvir cümleleri, yer yer yardımcı isim-fiil ve zarf-fiil cümleleri ile de beslenen hal kipleri veya tasvirî ifadedeki öteki fiil kipleri ile kurulmuş olan cümle türleridir:

*İşte, Halkapınarda at süren bir bölüğün
Neş'eli nal sesleri kordonu çınlatıyor.
Atların nallarından çıkan ateşler bugün
Bir güneş nuru kadar kalbi aydınlatıyor.
Dinle top seslerini... işte şimdi Konakta
Yeni doğan gün gibi bayrağın yükseliyor.
Kordona dalga dalga vuran körfeze bak ta
Gör ki bir vatan kalbi deniz olmuş geliyor* (BYD. s. 35, 36 9 Eylül).

Bu türlü tasvir cümlelerinde heyecan, duygu ve düşünceler tasvire dayanan birer hüküm halinde ifade edilmişlerdir:

*Yolcuyum, ufukta güneş batıyor,
Yoluma korkulu akşam yatıyor,
Rüzgâr yaprakları hışırdatıyor*

Benim de saçımı dıtmek üzredir (BYD. s. 9: Tezgâh Başında) gibi.

Tasvir cümleleri arasında, hüküm unsurunun daha zayıf kaldığı, tasvirin ağır bastığı türler de vardır:

*Gizli hüznüyle çöken sonbahar akşamları
Alevlerle sararken soluk, sazlı damları
Kalbimde ben duymadan canlanır eski günler,
O çılgın zamanları takip eden hüznüler.
Her lâhza düşündükçe uzaktan şimdi sizi
Rüyadaki yüzlere benzeyen çehrenizi
Son akşamki haliyle sanki görür gibiyim.*

Burda yalnız o güzel çehrenin garibiyim (BYH. s. 61: Köyden Mektup) v.b.

Bu türlü şiirlerinde şair hareket unsurundan sıyrılmış, iç dünyasının ve duygularının etkisinde kalarak durgunlaşmış gibidir.

2. Hüküm cümleleri: Tabiat ve ruh tasvirleri ile duygu ve hayalleri bir hükme bağlayan cümle türleridir. Yukarıda tasvir cümlelerinin yapısını anlatırken 1, 2. ve 3. mısralara yayılmış olarak gösterdiğimiz cümlelerin hepsi, aynı zamanda birer hüküm cümlesidir. Onan'ın şiirleri içinde, tabiat ve ruh tasvirlerini veren hüküm cümleleri dışında, renkli hayalleri ve ince duyguları yansıtan hüküm cümleleri de vardır. Bu cümlelerde değişik tasvirler esas cümledeki hükmün türlü yönlerden tamamlayıcısı olan parçalardır:

*Düşündüm, duyduğum gamlar hüznüler
Kalbime mazinin yolundan akmış.
Yarabbi, ömrümde hoş geçen günler
Yadımda ne derin izler bırakmış.
Şimdi ben ne zaman eski hislerle
Mazime, bu kırık aynaya baksam
İçinde belirir loş akislerle*

Güneşli bir sabah, güzel bir akşam (BYD. s. 71: Uyanan Hatıralar 1) gibi.

Onan'ın dil ve üslûbuna cümle kuruluşu bakımından renklilik veren bir özellik de, kısa, kesin hüküm cümlelerini, araya sıfatlar, zarflar ve zarf-fiillerle bezenmiş küçük tasvir parçalarının serpiştirildiği başka hüküm cümlelerinin izlemesidir. Böylece, üslûp yönünden aynı nitelikte cümle türlerinin birbirini izlemesinden doğacak yeknesaklık giderilmiştir:

*Saatler matemle inliyor artık,
Akşamın son hazin gülleri soldu.
Sessizce sararken şehri karanlık
Her yolcu seçilmez bir gölge oldu.
Yaklaşan gecenin derin yasıyla
Ürperen sokaklar bu anda bomboş
Ah, eski günlerin hatırasıyla*

Bu ıssız yollarda gezinmek ne hoş. (BYD. s. 73 Uyanan Hatıralar II) v.b.

Hüküm cümlelerinin üslûp yönünden etkileyici güzel bir örneğini az çok hikâyeye üslûbuna da kayan *Dağlar* şiirinde bulmaktayız:

*Kuşların sesile dağlar doldu da
Lâleler kızardı çiğdemler açtı;
Bizim de gönlümüz bir kuş oldu da
Başları dumanlı dağlara kaçtı* (BYD. s: 27) gibi.

3. Tahkiye cümleleri: Geçmiş bir olayı, şairin anılarını, duygularını geçmiş zaman ve hikâyeye kipleri ile anlatan cümle türleridir. *Bakinin Ölümü* adlı parça bu türün tipik bir örneğidir:

*O gün acı bir haber dolaştı payitahtı.
Kudretli Türk şîrinin karardı kutlu bahtı,
Herkes büyük bir hüznün hissetti için için.
Birdenbire yayılan bu haber karşısında
Dükkânlar kapatıldı sahaflar çarşısında
Her duyan yola düştü Fatihe gitmek için* (BYD. s. 28).

Tasvirî anlatımlarla bezenmiş olan tahkiye cümlelerinde daha canlı ve akıcı bir söyleyiş yer alır:

*Geceydi, duyduğum bir ut sesiyle
Maziden bir fasla döndüm geçende.
Şubatın mehtaplı bir gecesiyle*

*Bir küçük hatıra uyandı bende.
O zamanlarda ki, bağrım yanar da
Teselli umardım ben göz yaşımдан,
Geçen kış bir gece karlı yollarda
Şu hazin vak'acık geçti başımdan:
O gece gâyesiz adımlarla ben
Akisler yayarken boş sokaklara
Ne hoştu yolların köşelerinden
Baktıkça uzanıp giden manzara! (BYD. s. 83; Bir Teselli).*

4. Onan'ın şiirlerinde cümle yapısı bakımından oldukça sık rastlanan bir üslûp özelliği de ünlemlerin; ünlem, emir ve dilek cümlelerinin bolluğudur.

Şair çok yerde şahlanan duygularını veya içli sızlanışlarını ünlemler ve ünlem cümleleri ile dile getirmiştir:

*Haydi, bardağını bir daha doldur
İçinde son yudum bitmek üzredir (BYD. s. 9 Tezgâh Başına);
Vah o boş kalbe ki aşkı tatmadı!*

Ah o tat, duydukça doyulmayan tat! (BYD. s. II Ömrüne Yan Kuzum);

*Ey dolmaya başlayan kalbin ilk arzuları!
Esrarlı kızıl günler!.. Ey gençlik arzuları! (BYD. Gençlik);
Ey gamlı kalbime dolarken bile
Şefkatli bir elin nevâzişiyle
Alnıma dokunan serin geceler! (BYD. s. 63 Yolda Mısralar) v.b.*

Gerçek ünlemlerden ya da ünlem olarak kullanılan başka sözlerden kurulu bu tip cümlelerde, ünlemler üslûp yönünden teşvik, hareket ve heyecan unsuru olarak kullanılmışlardır.

Coşkun duyguların yer aldığı yurtseverlik şiirlerinde ve heyecanın taşıdığı anlarda, bu ünlemler söyleyişler birer emir-dilek cümleleri ile sonuçlanmıştır:

*Ey tren sesleri, tren sesleri!
Gurbete gidenler yıllardan beri
Gelmezken bir de siz hatırlatmayın (BYD. s. 59: Tren Ses-*

leri)

*

*Vatandaş! hür alnın hür vatanında
Minnetle bir kere burda iğilsin. (BYD. s. 33 Halkapınar);
Hemşerim, haydi, göğsün sevincinden kabarsın
Şu eflâke ser çeken yüce dağlar boyunca (BYD. s. 35 9 Eylül);*

*

*Yamanlar! utanıp sarsılın çökün,
Başı sizden yüce bir yamandı o. (BYD. s. 42 Bir Ölümün
Yıldönümü);*

*

*Sen ki "Rabbim!" demişsin, elbet âciz değilsin,
Kudretin varsa göster, kâfir alnım iğilsin! (BYD. s. 78 Put)*

v.b.

Kimi şiirlerinde de üçlük ve dörtlük durumundaki bentlere, okuyucuyu birden etkisi altına alan ünlemler ile başlanmakta, kesin birer hüküm cümleleri ile bitirilmektedir. Bu türlü ünlem-hüküm cümlesi karışımından kurulu parçalar, üslûp yönünden Onan'ın başarılı parçalarından-
dır:

*Dur yolcu! bilmeden gelip bastığın
Bu toprak bir devrin battığı yerdir
İğil de kulak ver bu sessiz yağın
Bir vatan kalbinin attığı yerdir (BYD. s. 90: Bir Yolcuya);
Dinle yolcu, bu ses onun sesidir (BYD. s. 23 Akşamlar*

Tekin Değildir);

*Kaç, seni sarmasın esmer kolları,
Busesi hüzdür, ruhu elemdir (göst. y.) v.b. Şiirlerinde, ünlemlerin tasvir ve tahkiye cümleleri ile bağlandığı parçalar da vardır:*

*Ey yolcu, bilmezsin nasıl yanmışım
Gönülden yana ben, candan yana ben,
Yıllarca gezmeden ne usanmışım*

O dağdan bu dağa, handan hana ben (BYD. s. 79 Bir Han Duvarından).

Şiirler arasında ince duygulara dayanan tasvir ve anlatımların bir dilek halinde sunulduğu dilek-emir, dilek-şart cümleleri de yer ahr:

*Ah yolcu, köyüme yolun giderse
Bak şimdi nicedir güzel nişanlım;*

*Halimi deyiver "ne oldu?" derse
Saçları dalgalım, endamı şanlım.
Girerken irkilme, köyün dışından
Ansızın bir yanık ses yükselirse.
Çekinme çulğunca haykırışından
Bir kadın yoluna koşup gelirse (BYD. s. 22: Bir Genç Ölü)*

v.b.

5. Mutarıza cümleleri: Uzunca cümleleri monotonluktan kurtarmak için başvurulan ara cümlelerdir. Oldukça seyrek rastlanan bu tür, Onan'ın üslûbuna, onu derinleştiren ayrı bir deyiş özelliği katmaktadır:

*O kadın -umduğu gelecek sanıp-
O yerde bekliyor yüz bir akşamdır:
O, her gün bir başka ümitle kanıp
Yolumu gözliyen garip anamdır (BYD. s. 22: Bir Genç Ölü);*

*

*Bir gün baban omzuna eski martini takıp
Seni alnından öptü, beni göğsünde sıktı;
-Daha yaşın dolmadan kucagında bırakıp-
İzmir tepelerinde düşmana karşı çıktı (BYD. s. 39: Öğüt);*

*

*Bu hisler-taliin kahrı önünde-
Reva mı bir ruhu yıllarca yorsun? (BYD. s. 72: Uyanan Hatıralar) v.b.*

6. Soru cümleleri: Onan, şiirlerinde yer yer hikâye, tasvir, hüküm, ünlem, emir-dilek cümlelerinden ayrılarak soru cümleleri kullanmıştır. Bunlar gerçek birer soru cümlesi olmaktan çok, şairin ince hayallerle renklendirilmiş duygularına canlılık ve yeni birer deyiş özelliği katan, şairin belirtmek istediği duygularda birer pekiştirme ve destek unsuru olarak kullanılan cümle türleridir:

*Bak, şehirde, nihayet sevdiğinin göğsüne
Düşen bir sevgilinin tatlı baygınlığı var.
Tarihinin bu günü benzemez başka güne!*

Kalbinin hangi günde böyle çırpındığı var? (BYD. s. 36, 9 Eylül);

*Reva mı bir gamlı ruhu dağlamak?
Ah ey trenlerin kalbe ağlamak
Getiren sesleri, tren sesleri (BYD. 59 Tren Sesleri);*

*

*Bu hisler-taliin kahrı önünde-
Reva mı bir ruhu yıllarca yorsun?
Hatıra, hatıra bu gamlı günde*

Zavallı kalbimden ne istiyorsun? (BYD. s. 72: Uyanan Hatıralar);

*Ömrümün hasretle geçen her günü
Bilmezsin gün müdür, hafta mı ay mı?
Günlerce görmeden güzel yüzünü
Bu gizli sevdayı çekmek kolay mı? (BYD. s. 86: Günle-*

rim);

*

*Sonra titrek sesini hıçkırıklar keserken
Anlamadım dedemin duyduğu hicran neydi?
Başında çocukluğun rüzgârları eserken*

*Bilmiyordum Tuna ne, inliyen vatan neydi? (BYD. s. 101:
Yıllardan Sonra) v.b.*

FIİLLERDE ZAMAN VE TERCİHİ

8. §. Fiillerde zaman ve tercihi bakımından, yukarıda cümle türleri açıklanırken görüldüğü üzere, cevher fiili, geniş zaman, şimdiki zaman, geçmiş zaman, istek ve emir kipleri ifade ve üslubu renklendiren ölçülerle kullanılmış; gereğinde modal kipler ile temporal kipler münavebeli olarak yer değiştirmiştir. Kipler arasındaki bu gidip gelişler kimi zaman şairin iç dünyasındaki duyguların dış dünyaya yönelen dalgalanışı, kimi zaman da dış dünya ile ilgili tasvir ve oluşların iç dünyaya süzülen birer akışı durumundadır. Böylece Onan'ın şiirlerinde hayallerin, duygu ve düşüncelerin akışına uygun olarak yerine göre külfetsiz dupduru, yerine göre de renkli ve müzikal bir dil ve üslup yer almış bulunmaktadır. Bu özellik 1933'ten sonra yayınlanmış olan şiirlerinde daha da geliştirilip güzelleştirilmiştir.

YARDIMCI CÜMLELER:

9. §. Onan'ın şiirlerindeki dil ve üslûp güzelliğinde yardımcı cümlelerin de payı vardır. Bunlar herhangi bir ismi nitelendiren sıfat durumundaki isim-fiil cümleleri ile bir sıfat ve zarfı nitelendiren zarf-fiil cümleleridir. Mastar cümleleri oldukça seyreklerdir. İsim-fiil (participium) ve zarf-fiil (gerundium) cümleleri çoklukla o mısraları ören yardımcı cümlelerin fiilleri durumundadırlar. Herhangi bir isim önünde sıfat; sıfat ve fiiller önünde de zarf gibi kullanılan yardımcı cümleler bulunduğu gibi, bütün bir cümlenin öznesi, nesnesi, zarfı veya predikatı gibi kullanılan yardımcı cümleler de vardır. Bunların hepsi de Onan'ın dil ve üslûp özelliğine uygun olarak kesik, kısa, etkileyici cümleciklerdir. Başlıca yardımcı cümle türlerini birkaç örnekle belirtmeğe çalışalım:

1. **Mastar Cümleleri:** Mastarların yalnız yada çekimli şekilleriyle kurulmuş olan bu yardımcı cümle türlerinde, mastar cümlesi esas cümlenin öznesi, nesnesi veya fiildeki oluşun tarzını bildiren birer zarf niteliğindedir. Böylece dil ve üslûp değişik görevlerdeki yardımcı cümle tipleri ile renklendirilmiştir:

*Fakat, sevdahlılar! sakın açmayın,
Sık sık örselenen şeyler hor olur.
O gizli serveti döküp saçmayın,
Derleyip toplamak sonra zor olur* (BYD. s. 20: Kalpler);

*

*Yaklaşan gecenin derin yasıyla
Ürperen sokaklar bir anda bomboş.
Ah eski günlerin hatırasıyla
Bu ıssız yollarda gezinmek ne hoş* (BYD. s. 73: Uyanan Hatıralar II);

*

*Hem aşkım gün günden taşarken sana
Ne hazin geliyor bilsen insana
Eski şen günleri hatırlamak ta* (BYD. s. 68: Köyden İkinci Mektup) v.b.

2. **İsim-Fiil Cümleleri:** Onan'da *-an/-en*, *-duk/-dük* ve *-mış/-miş* ekleri ile kurulmuş olan türleri yaygındır: *-an/-en* ile:

*Karanlık hayatı ışıklandıran
Tutuşmuş bir kalbin alevleridir;
Kızillık görmiyen ufku andıran
Bir yürek bahtına yansa yeridir (BYD. s. 11: Ömrüne yan
Kuzum);*

*

*İzmirde ilk önce kavuşmak için
Ön safta koşanlar burda yatıyor.
Hürmetle an burda güzel İzmirli
Görmiye doymadan göz yumanları
Yıllarca yurdunu kaphyan kiri
Kaniyle gideren kahramanları (BYD. s. 38 Halkapınar);*

*

*Bu gurbet derdini bir parça silen
Halimden anlıyan, sırrımı bilen,
Canımdan süzülen gözyaşlarım var (BYD. s. 67: Köyden
İkinci Mektup) v.b.
-duk/-dük ile:*

*Ordulara verilen hedefin görüldüğü
Bir noktada bir büyük anlattı en büyüğü (BYD. s. 33: Gazinin
Heykelinden);*

*Bak şehirde, nihayet sevdiğinin göğsüne
Düşen bir sevgilinin tatlı baygınlığı var.
Tarihinin bu günü benzemez başka güne
Kalbinin hangi günde böyle çırpındığı var? (BYD. s. 36,
9 Eylül);*

*Mukaddes cazibenle kanatlandı her şeyim,
Ben bütün varlığımın şimdi hissetmedeyim
Zerre zerre muttasıl sana yükseldiğini (BYD. s. 55: Gönlüm
Gözüm);*

*

*Çocukken gezdiğim bahçeler, bağlar,
Göklere bitişik sandığım dağlar*

Gönlüme bir neşe vermiyor bu gün (BYD. s. 67: Köyden İkinci Mektup);

*

Duyuşum başka türlü, yazım başka biçimde,

En güzel mısralarım yazamadıklarımıdır (BYD. s. 45: Kendim İçin) v.b.

3. Zarf-fiil Cümleleri: *-dikça /-dikçe* zarf-fiil eki ile yapılanlar, tasvir ve duyguların belirli aralıklarla tekerrürünü canlandıran zarflar niteliğindedir:

*Böyle baktıkça insan bu sakin manzaraya
Duymadan kaybolacak sanıyor günler aya.
Her lahza düşündükçe uzaktan şimdi sizi,*

Rüyadaki yüzlere benzeyen çehrenizi (BYD. s. 61: Köyden Mektup) v.b.

-kan /-ken eki ile kurulanlar, cümlenin esas fiilindeki oluşa katılan başka oluşların tasviri niteliğindeki zarf cümlecikleridir:

Son rengi seyrederken pencerenin camında

Hazla dolgun görünen bu temmuz akşamında (BYD. s. 13: Gençlik);

*O hançerin çizdiği ince damarlarında
Bu akşamki ahını haykırırken yarın da
Mutlak duyarsınız ki o dert eksilmemiştir,*

Tozlarını silen el derdini silmemiştir (BYD. s. 15: Gramofonda Beş Plâk) v.b.

-Inca /-ince ekleri ile kurulan yardımcı zarf-fiil cümleleri, asıl cümledeki oluşun zamanını tasvir yolu ile belirten zarf cümlecikleridir:

Bu gizli sevgilerden ağız açınca kapak

Dertlerini anlatır sızlanıp kıvrılarak (BYD. s. 15: Gramofonda Beş Plâk);

Hislerin en taşkını bağrımı doldurunca

Tapmak arzusu duydum onun timsali tunca (BYD. s. 34: Gazinin Heykeli);

Göklere geceler kanat gerince

Her günün sonunda çıkan serince

Rüzgârla beraber düşerim yola (BYD. s. 62: Yolda Mısralar)

v.b.

-arak /-erek eki ile kurulanlar fiildeki oluşu tasvir eden cümle parçalarıdır:

Bu gizli sevgilerden ağız açınca kapak

Dertlerini anlatır sızlanıp kıvrınarak (BYD. s. 15: Gramofonda Beş Plâk);

Bir çığ yuvarlanarak iniyor gibi yardan

Akdenize koşuyor ordu Dumlupınardan (BYD. s. 34: Gazinin Heykeli) v.b.

-madam /-meden ekleri ile kurulan zarf-fiil cümleleri, asıl fiilin gösterdiği oluş ve kılıştan önce yapılmış olan başka oluşları anlatan tasvirî zarf cümlecikleri durumundadır:

Gelmeden gençliğimin o mukadder yarını

Ben kalbimin ruhumun bütün kapularını

Gerilen kollarımla ardına kadar ittim (BYD. s. 14: Gençlik),

Nihayet sokaklar kimsesiz kalır

Etrafa büsbütün gece alçalır

Bir kere görmeden sizi uzaktan (BYD. s. 63: Yolda Mısralar)

v.b.

Bütün bu açıklamalardan sonra, Onan'ın şiirlerinin cümle türleri, yardımcı cümleler ve fiil kiplerinin kullanılışı bakımından taşıdığı özellikleri daha genel bir hükme bağlamak gerekirse, denebilir ki, onun üslûbuna kendine özgü bir canlılık ve etkileycilik katan bu çeşitlilik, aynı zamanda onun edebî kişiliğinin içe dönük, durgun ve kapalı olmadığına, aksine dışa dönük, hareketli ve enerjik bir ruh yapısına sahip olduğuna işaret eden belirtilerdir.

KONU-ÜSLÛP BAĞLANTISI

10. §. Yukarıda konu bakımından Onan'ın şiirlerinde yer yer ülkücülüğün ağır bastığını, 1933'e kadar yazdığı şiirlerde, aşk

ve tabiat konuları yanında memleket ve yurtseverlik konularına da fazlasiyle yer verdiğini belirtmiştik. *Bir Genç Ölü* (BYD. s. 21) *Gazinin Heykeli* (BYD. s. 34), 9 *Eylül* (BYD. s. 35), *Halıkapınar* (BYD. s. 37), *Öğüt* (BYD. s. 39), *Bir Ölümün Yıldönümü* (BYD. s. 41), *Tren Sesleri* (BYD. s. 58); *Köyden Mektup* (BYD. s. 60), *Köyden 2. Mektup* (BYD. s. 66); *Bir Han Duvarından* (BYD. s. 79), *Ayşeciğin Hüznü* (BYD. s. 88), *Bir Yolcuya* (BYD. s. 90), *Dönüş* (BYD. s. 92), *Balkan Harbi tahassüsleri ile yazılmış Eski Harp Hatıraları* bölümündeki *Kapanmaz Yaralar* (BYD. s. 97), *Yillardan Sonra* (BYD. s. 100), *Korkulu Geceler* (BYD. s. 103) ve *Gençlik Günleri* (BYD. s. 106) bu türlü şiirleridir. Sayı itibariyle öteki şiirlerinin hemen yarısına yaklaşır. *Ömrüne Yan Kuzum* (BYD. s. 11), *Gramofonda Beş Plâk* (BYD. s. 15), *Kalp* (BYD. s. 19), *Akşamlar Tekin Değildir* (BYD. s. 23), *Kalp I* (BYD. s. 50), *Kalp II* (BYD. s. 52), *Gönlüm Gözüm* (BYD. s. 54), *Gemi* (BYD. s. 56), *Yolda Mısralar* (BYD. s. 62), *Bir Akşamın Hisleri* (BYD. s. 64), *Maziden Hatıralar* (BYD. s. 69), *Büyüklik Şanı* (BYD. s. 75), *Put* (BYD. s. 77), *Temenni* (BYD. s. 81), *Günlerim* (BYD. s.) şiirleri de aşk duygusunu dile getiren şiirlerdir. *Tezgâh Başında* (BYD. s. 9), *Gençlik* (BYD. s. 13), *Gece* (BYD. s. 25), *Dağlar* (BYD. s. 27), *Kendim İçin* (BYD. s.), *Çakıl Taşları* (BYD. s. 49), *Bir Teselli* (BYD. s. 83), *Boğazda Akşam* ise, şairin iç dünyasındaki aşk dışı değişik duyguları işleyen şiirlerdir. *Bakinin Ölümü* (BYD. s. 28) edebî ve tarihî bir olayın hikâyesidir. Görülüyor ki Onan'ın 1920-1960 yılları arasında yazmış olduğu şiirleri konu bakımından birbirinden ayrı üç gruba sokabilmekteyiz. Bütün bu şiirler konu-üslûp bağlantısı yönünden ele alındığında, Onan'ın aşk şiirlerinde kimi zaman dış olaylara daha az yer veren, duygularını kendi iç dünyasındaki hayal ve his gücüne dayanan tasvirlerle dile getiren bir üslûba sahip olduğu görülür:

*Karanlık hayatı ışıklandıran
Tutuşmuş bir kalbin alevleridir
Kızılık görmiyen ufku andıran*

Bir yürek bahtına yansa yeridir mısralarında görüldüğü üzere, *Ömrüne Yan Kuzum* (BYD. s. 11) şiiri böyle bir üslûpla yazılmıştır. Kimi zaman da şairin iç dünyasından kopup gelen bu ince duyguların çevre ve dış dünya tasvirleri arasında eritilerek söylendiği görülür.

Böyle yerlerde, okuyucu şairin iç dünyasından dışa, ya da dış dünyasından içe doğru süzülen uyumlu bir üslûp akışını görür gibi oluyor. *Akşamlar Tekin Değildir* (BYD. s. 23) şiiri bu anlatım biçimini veren güzel bir örnektir:

*Dinle yolcu, bu ses onun sesidir
Sinsi adımlarla akşam yürüyor.
Sanma ki rüzgârın titremesidir,
O, ıssız yollarda etek sürüyor.
Kaç, seni sarmasın esmer kolları,
Busesi hüzündür, ruhu elemdir.
Sessizce gezerek tozlu yolları
Bu onun şikârlar seçtiği demdir.
Bak şimdi bu muzlim âfet önünde
Her şeyde bet beniz kül oldu bitti,
Ardına bakınca meraklı gün de*

Sihrine çarpılıp can verdi gitti, gibi. Aynı söyleyiş özelliği yer yer tabiat ve yurtseverlik şiirlerinde de görülmektedir. Şairin hayal ve duygularındaki coşkunluk, incelik ve akıcılık bu türlü şiirlerde ona bir söyleyiş kolaylığı sağlamış; dolayısıyla üslûbunu da etkileyerek akıcı, duru bir üslûbun doğmasına yol açmıştır. Bunlarda tabiat tasvirleri ile şairin ruh dünyasına ait tasvirler yanyana veya art arda dizilmiştir. Aşağıdaki örnekler bu özelliği yansıtan güzel parçalardır:

Dağlar

*Kuşların sesile dağlar doldu da
Lâleler kızardı, çiğdemler açtı;
Bizim de gönlümüz bir kuş oldu da
Başları dumanlı dağlara kaçtı.
Hepsinde başka renk, başka güzellik,
Kuşları cıvılda, selleri çağlar;
Bir uçtan bir uca aşmıya geldik
Yol verin başları dumanlı dağlar. (BYD. s. 27);*

*

*Varsın ne dilerse versin ellere,
Bizde bir yarayı deşer yulbaşı.
Gönül kaynağından çıktı bir here*

*Kurumaz sel olup gitti gözyaşı.
Geldikçe rüzgârın uğultuları
Kalpte onun sesi çağlar sanılır,
Körfezin Kordona çarpan suları
Yadiyle döğünüp ağlar sanılır.
Hayat ona bakıp imrendiği gün
Ecelin fendine nasıl kandı o?
Yamanlar! utanıp sarsılın, çökün,*

Başı sizden yüce bir yamandı o. v.b. (BYD. s. 41: Bir Ölümün Yıldönümü: Merhum Maarif Vekili Mustafa Necati İçin).

Görülüyor ki, şairin iç dünyası ile dış dünyası arasında uyumlu ve dengeli gidiş gelişler vardır. Onun edebî kişiliğini oluşturan özelliklerden biri de budur. O, tabiat ve yurtseverlik şiirlerinde bazan geçmiş anıları, belirli olayları dile getiren coşkun bir ozan gibidir. Bu nitelikteki şiirlerinin bir kısmında duygu ve hayal ürünü olan deyişler yanında, tahkiye tarzına dayanan deyişler de geniş ölçüde yer almıştır. Şair daha uzunca olayları işlediği tahkiye tarzını kullanırken, hece sayısı daha çok olan vezinlere yer vermek zorunda kaldığından, yer yer üslûptaki akıcılığın duraklamaya uğradığı görülür. Bununla birlikte bu türlü şiir ve manzumeleri içinde de üslûp yönü ile başarıya ulaşmış güzel parçalar vardır:

*Karşiki tepeye çıkan yokuşta
Türküler, nâralar coştı büsbütün
On beşe girmeden gelin olmuş ta
Ayşecik köyünden gidiyor bu gün.
Davullar vuruyor "Ey Gaziler"i
Al, yağız atlarla delikanlılar
Durmadan koşuyor ileri geri;
Herkesin kaynıyan bir sevinci var.*

*Bir kâbus çökmüş de garip gönlüne
Genç kızlar gülerken o yas bağlıyor;
Zavallı Ayşecik her geçen güne*

Tel duvak altında sessiz ağlıyor (BYD. s. 88: Ayşeciğin Hüznü)

v.b.

Hepimizin pek iyi bildiği Bir Yolcuya şiiri (BYD. s. 90), Onan'ın dil ve üslûp yönünden de başarıya ulaşmış ünlü bir şiiridir.

11. §. Onan'ın aruzla yazılmış şiirleri oldukça azdır. 1933'e kadar yayınlanmış olan 46 şiirinden yalnız üçü aruz vezniyle ötekiler hece vezni ile yazılmıştır. 1933-60 yılları arasında yazılanlar kısmen aruzladır. Hece vezni ile yazdıklarında hecenin $6+5=11$ 'li ve $7+7=14$ 'lü olanlarını tercih etmiştir. Yukarıda belirttiğimiz gibi 14'lü vezinler, daha çok tasvir ve tahkiye tarzının hâkim olduğu parçalarda yer almıştır. Veznin üslûba etkisi bakımından 11'li vezinle yazılmış olanların daha kıvrak ve akıcı bir üslûp taşıdığı görülür. Aruzlu şiirlerinde *mef'ûlü fâilâtü mefâilün fâilün* ya da *feilâtun feilâtun feilâtun feilün* gibi vezinler kullanmıştır. Veznin takti' yerleri ile, işlenen konuya ait söz bölüklerinin ve tabî duraklama yerlerinin biribiri ile denkleşmesi; veznin hece uzunlukları, ton ve perdelenme özellikleri bakımından Türkçeye iyi uygulanabilmiş olması, aruzlu parçalarda da vezin-üslûp bağlantısı bakımından başarılı olmuştur. Duygu ve düşüncelerin dile getirilişinde yer yer beyit telâkkisinin de aşılmış olması bu türlü parçalara değişik bir üslûp özelliği kazandırmıştır. *Bir Akşam Gezintisi* (BYD. s. 111), *Hasret* (BYD. s. 113), *Bir Marş* (BYD. s. 115) adlı parçalar bu nitelikteki parçalardır.

Onan'ın şiirleri genellikle üçlü, dördü, altılı mısralara dayanan bentlerden oluşmuştur. Bentlere ayrılmamış, mısra sayısı yüklüce olan parçalar da vardır. 14'lü hece vezni ile yazılmış olan uzun parçalarda, genellikle her iki mısra kendi arasında kafiyelidir. Konunun bir gereği olarak hece sayısının uzunluğundan doğan ağırlık, art arda gelen ikişer mısram biribiri ile kafiyelendirilmesinden doğan ses uyumu ve üslûp özelliği ile giderilmeğe çalışılmış ve başarılıdır:

*Son rengi seyrederken pencerebin camında
Hazla dolgun görünen bu temmuz akşamında
Ben de binbir karışık duyguyla dopdoluydum;
İçimde taze bir his gibi gençliği duydum.
Gençlik bir anda esti bağrımında rüzgâr gibi;*

Dalgalandı ruh denen sonsuz ummanın dibi. (BYD. s. 13: Gençlik) gibi.

Üçlü mısralardan kurulu bentlerde birincilerle ikinciler kendi aralarında, her iki üçlükte üçüncü mısralar biribiri ile kafiyelenerek üslûpta akıcılık sağlanmıştır. Cümlelerin ve fikirlerin üçüncü mısralarda

tamamlanmış olması, ilk iki mısralardaki kafiyelerin kelime türleri bakımından taşıdığı renklilik, üçüncü mısraların kelime tür ve kafiye-
lerindeki uyum, Onan'ın şiirlerine kendine özgü bir üslûp kazandır-
mıştır:

*İğil bak sevgilim bu muzlim kuyu
Daldığı hudutsuz, sakın uykuyu
Hep aynı rüyada geçirmektedir.
Hep aynı suretle her gece, her gün
Ruhuna mukaddes bir tahayyülün
Doyulmaz zevkini içirmektedir (BYD. s. 50: Kalp);
İşte gene dün akşam kalbimde ince ince
Hüznün hüküm sürerken yanımdan sen geçince
Karanlık gözlerinden bir hayal uçtu sandım.
Yüzünde bir gururun çılgın sevinci vardı.
Fakat bilsen ki artık gönlüm, gözüm karardı,*

*Böyle sessiz, habersiz sürünmekten usandım. (BYD. s. 64, 65:
Bir Akşamın Hisleri).*

Tren Sesleri'nde olduğu gibi, üçlüler arasında kafiye düzeni bakımından üçüncü mısraları serbest olanlar da vardır.

Dört mısralı bentlerde üslûp düzeni 1. ile 3. ve 2. ile 4. mısralar arasındaki kafiye uyumunu ile sağlanmıştır:

*Biliyorsun ki kaari, kalbin derinlikleri,
Damla damla biriken gizli göz yaşlarıdır;
Kudretimin oradan çıkarabildikleri
Halis inci yerine bu çakıl taşlarıdır (BYD. s. 49: Çakıl Taşları);
Ah yolcu, köyüme yolun giderse
Bak, şimdi nicedir güzel nişanlım;
Halimi deyiver "ne oldu?" derse*

Saçları dalgahım, endamı şanlım (BYD. s. 21: Genç Ölü) gibi. Böylece, vezin ve kafiye düzenindeki değişikliklerle üslûp daha renkli daha sürükleyici duruma getirilmiştir. Ancak, Onan'ın şiirlerine mısraların ve kafiyelerin dizilişi bakımından asıl akıcılık ve doyuruculuk veren unsur, onun ilhamından ve söyleyiş kolaylığından gelmektedir. Şiirlerinde kafiye ögesi olarak kullanılan kelimeler ve gramer şekilleri, bunların ses yapıları ve semantik durumları bakımından birbirleri ile

rahatça uyuşabilen, şairin belirtmek istediği duygu ve düşüncelere yakışan kelimelerdir. Bunların ses ve şekil yapıları ile muhtevaları arasındaki bu uygunluğun kolay söylenişli birer kafiye düzeni ile verilebilmiş olması, çok yerde onun şiirlerini üslûp yönünden renkli, hareketli ve başarılı kılmıştır. Gerçi Onan, şiirlerinde bazı edebî şahsiyetlerde özellikle Tevfik Fikret'te görüldüğü gibi, ünlüler ve ünsüzler arasındaki boğumlanma yakınlığına dayanan alliterasyon ve asonans türünde mısra içi ses uyumları üzerinde özel bir çaba harcamamış görünüyor. Onun şiirlerinde böyle bir özentî aramak boşuna bir gayret olur kamıstayız. Ancak şu var ki, o kelimelerini seçip mısralar halinde dizerken, yine kendi ilhamından ve dile hakimiyetinden gelen tabii bir güçle yalnız mısra sonlarında değil, mısra içlerinde de çıkış noktaları birbirine yakın ünlü ve ünsüzleri seçerek, üslûpta düzen ve akıcılık sağlayacak bir müzikalite kurabilmiştir. Ondaki ilham ve yaratıcılığın daha çok ç, ş, n, r, l gibi diş ve dişeti sesleri veya sızıcı ünsüzler arasındaki alliterasyona eğilimli olduğu sezilmektedir. Bu durumu birkaç örnekle belirtmeğe çalışalım:

*Çağırđın, andđın, umduğun gelmiyecek...
Çek bu uzun hasreti en yaman şekliyle çek;
Çek ki alev ses olup çıksın dudaklarından;*

Bu sırta ermek için yan, hep yan, daima yan. (BYD. s. 17: Gramofonda Beş Plâk). Yukarıdaki mısralarda, art arda sıralanan kelimelerde *n, ğ, ç, s* ve *y* seslerinin tekrarından doğan armoni dikkati çekmektedir. Aşağıdaki iki parçada da mısra sonlarındaki *s, ş, ç, z, n, r* gibi kafiye kuran ünsüzler aynı zamanda mısra içi ses düzeni ile de bağdaştırılmışlardır:

*Bu şarkıda titriyen henüz onsekizinde
Bir genç kız sesidir ki sevdiğinin dizinde
Bir lâhzacık, başını koyup, dinlenmek için
Yalvarıyor, ağlıyor, inliyor için için.
Önce derin bir hüziün dağılırken sesinden
Sonra o ses acının en yüksek perdesinden
Gecenin boşluğuna fırlıyor nefes nefes,*

Ah bu ses, gelmiyenin ardından ağlıyan ses (BYD. s. 117: Gramofonda Beş Plâk 111.);

*Bir sonbahar gecesi açık penceresinde
Aya dalan bir kadın ince titrek sesinde*

*Kaybolan bir gençliğin hüznünü yaşıyor;
Kalbini parça parça rüzgârlara atıyor.
Bir elem tortusuymuş kalan binbir emelden,
Çılgın bir aşka bedel gençliği gitmiş elden.
Gençlik yalansın... Fakat en doyulmaz yalansın.*

Genç kadın yanma, varsın kalp o yalana kansın, (BYD. göst. y. IV) gibi. Mısra içlerindeki ses düzeni ile mısra sonlarındaki kafiye düzeninin böyle *s, ç, z, r, n, l* gibi sızıcı ve bol sesli akıcı ünsüzlere dayandırılmış ve bunların hiç bir zorlama yapılmadan yer yer mısra sonu kafiyeleri ile de sarmaştırılmış olması, Onan'ın şiirlerinde müzikalite ve üslûp güzelliğini sağlayan en önemli noktalardan biridir. Şüphesiz bu başarıda ondaki zevk ve sezgi inceliğinin, hayallerindeki zarafet ve başkahlığın da büyük payı vardır.

BENZETMELER (TEŞBİHLER) VE ÜSLÛP İLİŞKİSİ

12. §. Onan'ın şiirlerinde üslûbu etkileyici yanlardan biri de, benzetmelerindeki kendine özgü başkahlıktır. Eliptik kullanılışlara dayanan istiarelerin sık sık yer aldığı bu şiirlerde güçlü ve zarif hayallerin, ince duyguların bulunması, bu hayal ve duyguları yansıtabilecek bir dil ve kelime kadrosunun kullanılabilmiş olması, onun benzetmelerdeki başarısını bir üslûp güzelliği halinde ortaya koymuştur. Denebilir ki, Onan'ın iç dünyasındaki duygu, hayal ve düşünceleri ile, bunları yansıtan dili arasında uyumlu bir bağlantı vardır. Yukarıda sıfatlar ve zarflar bölümünde de dokunulduğu üzere, onun bu yöndeki başarısı bir bakıma, soyut kavramların zarif hayallerle süslenmiş somut kavramlarla anlatılmış olmasına dayanır. Âşık olmamış bir insan kalbinin, kızıllık görmemiş bir ufka benzetilişinde ne güzel bir hayal ve duygu inceliği vardır:

*Karanlık hayatı ışıklandıran
Tutuşmuş bir kalbin alevleridir;
Kızıllık görmiyen ufku andıran*

Bir yürek bahtına yansa yeridir (BYD. s. 11: Ömrüne Yan Kuzum).

İnsan ruhunun engin bir denize benzetilişi de böyledir:

Gençlik bir anda esti bağrında rüzgâr gibi;

Dalgalandı ruh denen sonsuz ummanın dibi (BYD. s. 13: Gençlik). İnsan yüreğindeki aşk ızdırabı, yanıp kıvrılan bir alevin sese dönüşü ile canlandırılmıştır:

Ruhumu ıstırabın kaynağında yıkandın,

Bir alev kıvrımını sese kalbeden kadın! (BYD. s. 16/11). “Gemi” şiirinde de üslubu etkileyen zarif benzetmeler yer almıştır. Burada enginlik, sessizlik, zaman zaman coşkun hislerle dalgalanış özelliği dolayısıyla âşık olmuş bir insan ruhu deniz’e, şairin benliği bu denizde yol alan bir gemiye, sevgili, gemiciye umut veren bir ufka benzetilmiş; aşk sedef bir geminin o engin ufka yelken açısı ile anlatılmış; bütün bu benzetmeler kolay, külfetsiz bir üslûpla dile getirilebilmiştir:

*Vaktiyle sen en basit, en küçük bir sevincin
Aksi dalgalanmayan muztarip ruhum için
Bir ufuktun ki gönlüm, gözüm sana muhtaçtı.
Bir gün aşk iplerini kopararak dışıyla
O engin ufka doğru bir meltem esişiyile
Ümidimin sadeften gemisi yelken açtı.
Şimdi binbir şekilde heyecana kanarak
Aşkın büyük denizi içinde çalkanarak
Sadeft gemi anbean menzile yaklaşıyor.
Karşı çık ey sevgilim, dalgalar aşan gemi,
Bembeyaz köpüklerle sana yaklaşan gemi*

Kalp isimli nadide bir hamule taşıyor (BYD. s. 56: Gemi). “Yolda Mısralar” şiirinde gecenin göklere kanat germiş bir kuşa (*göklere geceler kanat gerince* (BYD. s. 62), gökte her doğan yıldızın, kumaş üzerine işlenmiş gümüş pula benzetilişi (*gümüş pullar işlerken göğe her doğan yıldız*, BYD. s. 98), aşk alevinin sönüşünden doğan duygunun bir avuç soğuk kül ile canlandırılışı (*Bir avuç soğuk kül kaldı ateşim o nankör uğrunda yana yana ben*, BYD. s. 80), mazinin kırık bir aynayla anlatılışı (BYD. s. 71: Uyanan Hatıralar), insan saadetinin kısalığının göklerde sabaha karşı doğan bir yıldızın ömrü ile karşılaştırılması (BYD. s. 70) v.b. onun üslûbunu etkileyen, kendine özgü diyebileceğimiz güzel buluşlarıdır. Bu örnekler daha da artırılabilir.

İstiarelerinde tek tük somut kavramların soyut kavramlarla karşılandığı yerler de vardır. Gramofonun sihirli bir âleme, gramofondan çıkan gizli nağmelerin, aşk hislerindeki tükenmez aha; plâk üzerindeki

ince çizgilerin aşka dair alevden hisleri saklayan insan damarına benzetilişi gibi:

*Ben sihirli bir âlemi buldum gramofonda;
Binbir aşkın tükenmez ahı saklıdır onda.
Bu gizli sevgilerden ağız açınca kapak
Dertlerimi anlatır sızlanıp kıvranarak
Kalplerine bir küçük hançer saplı plâklar.
Herbiri aşka dair alevden hissi saklar*

O hançerin çizdiği ince damarlarında (BYD. s. 15: Gramofonda Beş Plâk). Sonbahardaki solgunluğun ölüm rengine benzetilmesinde de böyle bir soyutlaşma vardır (s. 66).

Onan'ın şiirlerinde, sevgilinin hayaline dalmış bir âşık ruhunun rüya gören bir insanın durumu ile karşılaştırılması ve bu duygunun aşk uykusuna benzetilmesi gibi, soyut bir kavramın soyut bir kavramla karşılandığı örnekler de yer alır:

*İğil bak sevgilim bu muzlim kuyu
Daldığı hudutsuz, sakın uykuyu*

Hep aynı rüyada geçirmektedir (BYD. s. 50: Kalp) v.b. Bir akşam gezintisinin verdiği hüznün bir kalp ezintisi ile anlatılışı da böyle bir benzetme ürünüdür (BYD. s. 111: Bir Akşam Gezintisi). Ummanların enginliği ile kalpteki hislerin enginliği arasındaki bağlantıda da (BYD. s. 55) soyut bir kavram yine soyut bir kavramla karşılanmıştır.

Türlü benzetmelerdeki hayal unsuru ve bunların değerlendirilişlerindeki başarı Onan'ın üslûbunu da etkileyen bir unsur olarak karşımıza çıkıyor. Bazı duyguları tasvir ederken bulduğu istiareler ve bunları canlandırmak için kullandığı kelimeler okuyucunun da hayalini işletmekte; onda, tasvir edilenleri daha etkili kavrama olanağı sağlamaktadır.

Tezgâh Başında şiirinde somut tasvirler arasına:

Yolcuyum; ufukta güneş batıyor,

Yoluma korkulu akşam yatıyor, parçası ile (BYD. s. 9) kattığı hayal unsuru, şairin hayalinden okuyucunun hayaline bir köprü kurmakta, dolayısıyla bu da bir üslûp güzelliği yaratmaktadır. Aşık olmamış bir kalbin, kızılık görmeyen bir ufka benzetilişindeki hayal

unsurunun işlenişi de (BYD. s. 11) böyledir. Bir sevgilinin insan kalbindeki yerinin, güzel bir çehrenin suya aksi ile canlandırılması (s. 52), tren seslerinin insan ruhunda bıraktığı akislerin hayali v.b. anlatımlarda, hep bu türlü hayal-üslûp bağlantısı kuran özellikler halinde yer almıştır. O şiirlerinde arasına, realiteyi işlerken çağrışım unsurlarının araya girmesi ile, realizmle romantizmi birleştiren ve dolayısıyla üslûbu etkileyen söyleyişlere de yer vermiştir. Beş ayrı parçayı içine alan *Gramofonda Beş Plâk* şiirinde, gramofon plâkları dinlenirken, duygu ve hayallerden fazlasıyla yararlanmış olması realizmden romantik hislere atlayışın üslûbu etkileyen bir bağdaşımını vermiş bulunuyor.

EDEBÎ SAN'ATLARIN ÜSLÛBA ETKİSİ

13. Ş. Şiirlerde duygu ve hayal unsurlarını işleyen benzetmeler dolayısıyla değişik edebî sanatlara da yer verilmiştir. Bunların en belirgin örneklerini "tenasüp: oxymoron" dediğimiz 'zıtların âhengi' ve "personifikation: teşhis intak" sanatları ile, tekrarlara dayanan "pleonasmus" san'atları teşkil eder. Tek tük öteki bazı edebî san'atlara da rastlanır.

Ummanların enginliği ile, âşık olmuş kalplerin enginliği ve coşkunluğu arasındaki uygunluk (s. 55), put ile sevgilinin ortak nitelikleri dolayısıyla, sevgilisini Nemrut'a kendisini Hazreti İbrahim'e benzetmesi; Hazreti İbrahim'in ateşe atılması ile kendi ruhunun aşk ateşine düşmesi arasındaki uygunluk, aşk ile küfür arasındaki bağlantı, "tenasüp" san'atının güzel örnekleridir. Bu bağlantıları gösterebilmek için parçayı aynen ahyoruz:

Put

*Küçükken anlattılar, bilmiyorum sahi mi?
Sen ta eski zamanda Hazreti İbrahimi
Nemrudun attırdığı ateşte yakmamışsın
Sonra puthanesinde tek put bırakmamışsın
Resulünün koluna verdiği kuvvetinle.
O halde ulu Tanrı, bir parça beni dinle:
Kuvvetin bildirdiğin kadar büyükse gerçek
Bu tutuşmuş kalbi de alevlerden çıkar, çek.
Kudretin anlatılan kadar büyükse eğer*

*Bana da İbrahime verdiğin kuvveti ver
Kalbimdeki putu da ben kırıp parçalayım,
Ruhumla yalnız sana hasredilmiş kalayım.
Sen ki "Rabbim!" demişsin, elbet âciz değilsin;
Kudretin varsa göster, kâfir alnım iğilsin. (BYD. s. 78).*

Tenasüp san'atı ile ilgili bağlantıları *Akşamlar Tekin Değildir* (BYD. s. 23) ve *Gece* (BYD. s. 25) şiirlerinde de bulmaktayız. Bu şiirlerde gece-esmer kollu sevgili, gece-muzlim âfet; akşam karanlığında seçilemeyen eşya renkleri ile, bet benizin kül oluşu; günün bitip gecenin gelişi ile, sevgilinin muzlim âfeti önünde çarpılıp can veren bir âşık arasındaki bağlantılar; akşam karanlığının çöküşünün-gölgeden eteklerini sürüyen teklifsiz bir misafire, gecenin kara yoldaşa benzetilişi tenasüp san'atına da yer verilen parçalardır:

Akşamlar Tekin Değildir

*Dinle yolcu, bu ses onun sesidir,
Sinsi adımlarla akşam yürüyor...
Sanma ki rüzgârın titremesidir,
O, ıssız yollarda etek sürüyor.*

*Kaç seni sarmasın esmer kolları,
Busesi hüzündür, ruhu elemdir.
Sessizce gezerek tozlu yolları
Bu onun şikârlar seçtiği demdir.*

*Bak, şimdi bu muzlim afet önünde
Her şeyde bet beniz kül oldu, bitti.
Ardına bakınca meraklı gün de*

Sihrine çarpılıp can verdi gitti (BYD. s. 23). Bu san'atın kullanılışı bakımından Divan şiirinin etkisinde kaldığı sezilen şair, duygu ve hayallerindeki yenilikle, onları Divan şiirinin kâhplaşmış mazmunlarından sıyrıp:

Sen ki Rabbim! demişsin, elbet âciz değilsin,

Kudretin varsa göster, kâfir alnım iğilsin (BYD. s. 78) mısraları ile kendine özgü yeni bir söyleyiş biçimine sokabilmiştir.

Onan'ın şiirlerinde üslûbu etkileyen en işlek edebî san'at, Osmanlıca deymi ile "teşhis ve intak" (personifikasyon) san'atı adını verdiği-

miz, somut ve soyut cansız varlıkların, canlı varlıklara benzetilerek konuşturulmuş olması san'atıdır. Gramofonda çalınan plâkların, kalplerine küçük birer hançer saphi âşıklara (BYD. s. 15), tellerinde hüznü parçalar çalınan bir utun hasta bir adama (BYD. s. 85), karlı kış gecelerinde çıkan tipinin çığlıkları etrafı kaplayan bir canlıya (BYD. s. 103), ışığın dağdan dağa yayılışının dağdan dağa atlayan bir insanın sekişine benzetilmesi (*en son ışık sekerken o dağdan öbür dağa*, BYD. s. 112) ve üzerlerine akşam karanlığı çöken dağların, ezeli hüzne bürünmüş birer canlı varlık gibi gösterilmesi; derenin çağlamasındaki durgunluğun, şevkini kaybetmiş bir insan olarak tasavvuru; akşamın esmer kollu bir sevgili (BYD. s. 23); yavaş yavaş çöken akşam karanlığının sinsi sinsi yürüyen ve ıssız yollarda etek sürüyen bir insan gibi canlandırılışı; gecenin, kapusunda gölgeden eteklerini sürüyen teklifsiz bir misafir olarak tasviri (BYD. s. 25); İzmir'in bağı yanık bir anaya benzetilmesi (BYD. s. 42) bu san'atı işleyen ve üslûbu etkileyen güzel parçalardır.

Onan'ın şiirlerinde üslûp güzelliği bir de "pleonasmus" dediğimiz, türlü gramer kategorilerine giren kelime, kelime grupları ve mısraların tekrarı yolu ile sağlanmıştır. Yukarıda tekrarlar dolayısıyla bu nokta üzerinde durduğumuz için, burada üslûp-edebî san'atlar ilişkisi yönünden biriki örnek vermekle yetineceğiz. *Tezgâh Başında* şiirinde, kafiye kelimelerinden sonra gelen redif niteliğindeki *üzre*'nin belirli araklıklarla dört defa tekrarlanmış olması, şiirdeki üslûp güzelliğini hemen hemen pleonasmusla sağlamıştır denebilir. Tekrar halindeki bu kelimedede ayrıca, biraz sonra dokunacağımız "ima" san'atına da yer verilmiş olduğundan, üslûp-edebî san'at bağlantısı yolu ile şiirin iç muhtevası da değerlendirilmiştir. *Ömrüne Yan Kuzum* (BYD. s. 12) şiirinin son dörtlüğünde üslûp başarısı, ç seslerinin bolluğu ve mısra içleri ile sonlarındaki *için* kelimelerinin tekrarı ile sağlanmıştır:

*Ömrüne yan kuzum, bir çift göz için
Canını o korla dağlamadınsa!
Bir güzel yüz için, bir tek söz için,
Bir tutam saç için ağlamadınsa!*

Şiirin ikinci bendinde de dikkat "tat" kelimelerinin tekrarı üzerinde toplanmıştır. Bu şiirdeki "tat" ve "için" kelimelerinin tekrarı, şairin aşk duygularını dile getiren en etkili anahtar kelimeler niteliğindedir. *Tren Sesleri*'nde de tren seslerinin çağrışım yolu ile insan ruhunda

uyandığı hisler, üçüncü ve dördüncü bentlerde 'tren sesleri' ibaresinin tekrarı ile daha güçlü olarak canlandırılmıştır. *Bir Yolcuya* şiirinde, her bent sonunda, kafiyeli kelimelerden sonra birer redif olarak *yerdir* kelimesinin tekrarlanmış olması, o kelimenin, san'at ve etkilediği üslûp yolu ile bu şiirde anlatılmak istenen yurt ve toprak sevgisi için en elverişli bir anahtar kelime görevinde oluşundandır. Böylece Onan şiirlerinde pleonasmusu üslûptan iç muhtevaya yönelen bir vasıta olarak kullanabilmiştir. *Bir Han Duvarından* (BYD. s. 79) alınan aşağıdaki dörtlükte de pleonasmusun üslûbu etkileyen güzel bir örneği görülmektedir:

*Ey yolcu, bilmezsin nasıl yanmışım
Gönülden yana ben, candan yana ben
Yıllarca gezmeden ne usanmışım*

O dağdan bu dağa, handan hana ben. Şiirde yer yer yarım veya bütün bir mısraın olduğu gibi tekrarına dayanan parçalar da vardır. Karlı Geceler (BYD. s. 103) şiirindeki bir buçuk mısralık,

Ah bu karlı geceler

Bu çılgın fırtınalı, bu rüzgârlı geceler parçasının tekrarı gibi.

Ömrüne Yan Kuzum (BYD. s. 11, 12) şiirinin son dörtlüğünde, bütünü tümün bir parçası ile gösterme san'atı olan "metonymi" belirtisi yer almıştır. Burada:

*Ömrüne yan kuzum bir çift göz için,
Bir güzel yüz için, bir tek söz için*

Bir tutam saç için ağlamadınsa; mısraları ile canlandırılan göz, yüz, söz, saç unsurları, doğrudan doğruya sevgiliyi, sevgilinin güzelliğini belirten parçalardır. Bu parçada bütünü, o bütünü birer parçası ile canlandırılmış olması, dolayısıyla üslûbu daha etkili bir biçime sokmuştur. Onan'ın şiirlerinde yer yer bu edebî san'ata da yer verilmiş olmasına rağmen, metonymie belirgin bir özellik olarak karşımıza çıkmaz. Buna karşılık "ima" san'atı bir üslûp unsuru halinde daha sıkça ve başarılı olarak yer almıştır denebilir. Yukarıda pleonasmus dolayısıyla ele aldığımız *Tezgâh Başında* şiirinde redif unsuru olarak her dörtlükte bir veya ikişer kez tekrarlanan *üzre* kelimesi, hayatta zamanın akışı ile ilgili birçok şeyin geçip gitmek üzere olduğunu hisset-

tiren bir 'ima' unsuru olarak da yer almış bulunuyor. Şair *Bir Han Duvarından* (BYD. s. 79) şiirindeki:

*Ey yolcu, bilmezsin nasıl yanmışım
Gönülden yana ben, candan yana ben,
Yıllarca gezmeden ne usanmışım*

O dağdan bu dağa, handan hana ben, mısraları ile aşka ve sevgilinin vefasızlığına ima etmektedir. Bunun kapalı olarak anlatılmış olması, şiirde anlatıma güzellik veren bir üslup özelliği yaratmıştır. *Karlı Geceler* şiirinde yer yer tekrarlanan: *Ah bu karlı geceler: Bu çılgın fırtınalı, bu rüzgârlı geceler*, parçası ile, eski göçe ve o göç gecesinin dehşetine ima edilmekte, çağrışım yolu ile üslup daha da değerli kılınmaktadır.

Onan'ın şiirlerinde göze çarpan, edebî san'atların kullanılışı ile ilgili son bir özellik de "sehl-i mümteni" dediğimiz derin muhtevaların basit, külfetsiz mısra ve dördlükler ile dile getirilebilme özelliğidir. Onun hayallerindeki zarafet, duygularındaki incelik, dili kullanımındaki güç ve başarı, bu san'atı uygulayışının başlıca dayanağıdır. *Gramofonda Beş Plâk* şiirinde, insan ruhundaki duygular ne rahat bir söyleyişle anlatılabilmektedir. Örnek olarak şiirin son bölümünü veriyoruz:

*Nihayet perdelendi bir memleket türküsü,
Bunu, gür saçlarının iki kumral örgüsü*

Omuzlarından akan bir köy kızı söylüyor; (BYD. s. 18). Baharın fişkırان yeşilliğinde insanın tabiata yönelişi:

*Kuşların sesile dağlar doldu da
Lâleler kızardı, çiğdemler açtı;
Bizim de gönlümüz bir kuş oldu da*

Başları dumanlı dağlara kaçtı, dördlüğü ile, ne güzel bir anlatım bulabilmiştir. Sevgili ile başbaşa geçen saatlerin mahremiyetindeki içtenlik:

*Her gece kapılar sürmelenince
Kalplerin kilidi açılır;
İçleri yoklanır inceden ince,*

Ne varsa ortaya saçılır (BYD. s. 19: Kalpler) mısraları ile ne kadar kolay ve rahatlıkla anlatılabilmektedir. Onun bizlere, *Ankara'*

ya son yıllarındaki gelişinde yaptığımız bir toplantıda okuduğu ve aşağıya aynen aldığımız *Boğazda Akşam* şiirinde de hayatın değerini dile getiren bir sehl-i mümteni gizlidir:

*Yaklaşmada pervasız adımlarla karanlık,
Akşam bir uçan tül gibi sıyrıldı denizden.
Bir ayrılışın hüznünü duymaktayız artık,
Bir gün daha, sessizce uzaklaşmada bizden.
Her anı boğazdan daha coşkun akan ömrün
Bir gün göğü parlaktır, öbür günse bulutlu.
Beyhude eseflenme; şu karşında sönen gün
Mademki güzel geçti hayatında, ne mutlu.*

Bu şiir onun son yıllarının sembolik bir ifadesi gibi geliyor şimdi bana. Hastalığımdan sonra geçen zaman, onu, Boğazdaki akşam gibi her gün bu geçici âlemden biraz daha uzaklaştırmış, manevî âlemin ebedî derinliklerine alıp götürmüştür. Ne var ki, onun sanatçı kişiliğinden gelen ölmez anısı sürekli olarak yaşayacaktır.⁶

II

14. §. Onan'ın edebiyat yönünden olduğu kadar, dil ve üslup yönünden de önemli olan bir eseri *İzahlı Divan Şiiri Antolojisi*'dir.⁷ Bugünkü ve yarınki genç kuşaklara Divan Edebiyatı'nın millî kültürümüz için değer olarak kalmış yanlarını tanıtmak amacıyla hazırlanan bu antolojide, seçilen şiirler, açıklamalarla birlikte bugünkü dile başarı ile aktarılmıştır. Gerçi, bu aktarma manzum bir aktarma değildir. Ancak, Divan şiirini pek iyi bilen ve tadına varmış olan Onan, kullandığı güçlü ve ustalıkla çeviri dili sayesinde, bu şiirlerin gereği kadar anlaşılır tadılabilmesi için "şimdi bize hayli sert görünen kabuğunun kırılması" işinde, "onların ışık vurmuş sular ve billûrlar gibi" renkli olan iç yapısını okuyucunun renk ve duygu dünyasına başarı ile serebilmiştir.

6 Necmettin Halil Onan'ın şimdiye kadar yayımlanmamış olan şiirleri, *Türkoloji Dergisi*'nin bu özel sayısında yayımlanmak üzere eşi sayın Ahter Oran tarafından Prof. Dr. Hasibe Mazıoğlu'na gönderilmiştir. Onan'ın yayımlanmamış olan şiirlerindeki üslup gelişmesini de izleyebilmek amacıyla, sayın Mazıoğlu'na yaptığımız müracaata rağmen bu şiirleri görme imkânını elde edemediğimiz için, eldeki yazıda, Onan'ın dil ve üslubu yalnız yayımlanmış olan şiirlerine göre değerlendirilmiştir.

7 İstanbul, Millî Eğitim Bakanlığı Basım. I. baskı 1940, 4. baskı 1946.

III

NECMETTİN HALİL ONANIN GRAMER YAZARLIĞI

15. §. Bir şair, bir sanatçı olarak Türk diline yaptığı hizmet dışında Onan, doğrudan doğruya Türk dilinin yapı ve işleyişi üzerine de eğilmiş, bu hizmetini dil bilgisi kitapları yazmak suretiyle de sürdürmüştür. Bu bakımdan onun millî eğitim tarihimizde de önemli bir yeri vardır. Onan'ın bu yönü Türk diline karşı duyduğu derin sevginin, onu tanıma ve sevdirmeye çabasının ifâdesidir.

Onan'ın dil bilgisi yazarlığı 1934 yılına kadar gider. 1934 yılında eşi Ahter Onan'la birlikte yayımlanmış oldukları ilk eser, öğretmen okulları, liseler ve hayat okulları için hazırlanmış olan dil bilgisi kitabıdır. Bu kitabında ilk deneme devresini geçiren Onan'ı 1943 yılından başlayarak ilk ve ortaokullar için yazdığı kitaplarda sistemli ve olgun bir gramerci olarak görmekteyiz. İlkokullar için yazdığı dil bilgisi kitabında Avni Başman, T. Nejat Gencan ve Mithat Sadullah Sander ile birlikte çalışmıştır.⁸ Birçok kez basılan ve ilkokullarda bugün de okutulmakta olan bu eser, sağlam bir dil bilgisi kitabıdır. Ortaokullar için yazdığı iki ciltlik dil bilgisi kitabı ise yalnız kendi adınıdır.⁹

Onan'ın dil bilgisi kitapları birkaç bakımdan değerlidir:

1. Gramer bilgisi ve konuya hâkimiyet
2. Bilgiyi verişi biçimi: metod, dil ve üslûp
3. Pedagojik yönü ile.

Onda sağlam bir gramer bilgisi vardır. Dil bilgisi kitaplarında ele aldığı konuların işlenişi, kurallara bağlanması ve kuralların örneklerle açıklanıp değerlendirilişi, onun bu alandaki sağlam bilgisini ortaya koyacak niteliktedir. İşlediği bir konuyu öğrenci seviyesine uygun, açık, anlaşılır ve etkili bir dille verebilmiş olması; üslûbundaki güzellik ve konuların tertibindeki metod özelliği onun gramer yazarlığında gözden

8 Avni Başman- Necmettin Halil Onan-Tahir Nejat Gencan-Mithat Sadullah Sander, İlkokul Kitapları *Dil bilgisi*, İstanbul Maarif Basımevi, Mf. Vek. 17. baskı 1956; 27. baskı 1965.

9 Necmettin Halil Onan, Ortaokul Kitapları: *Dil bilgisi I*, Millî Eğitim Bakanlığı, İstanbul Millî Eğitim Basım. I. baskı 1943, 3. baskı 1947, 4. baskı 1948, 5. baskı 1949. Ortaokul kitapları: *Dil bilgisi II*, İstanbul Millî Eğitim Basım. I. baskı 1943, 2. baskı 1948, 3. baskı 1952.

kaçmayan ikinci başarılı bir yönüdür. Orta seviyeli okullar için hazırlanmış olan dilbilgisi kitaplarının bir kısmında, dil konuları kuru, sıkıcı anlatımlardan başlayarak içiçe girmiş sınıflandırmalar ve örneklendirmeler yüzünden, öğrenciyi bunaltan birer bilgi yığını özelliği taşıırken, o, uyguladığı yöntem ve üslûbundaki güzellik dolayısıyla, bu konuları zevkle izlenebilecek ve dilimizin güzelliğini benimsetecek bir güçle işleyip geliştirebilmiştir. Bunu somut bir örnekle gösterebilmek için "türetme" konusunun işlenişine kısaca değinelim: "Türetme" konusu işlenirken ilkin "Dilimizin gelişip zenginleşmesini sağlayan yolların başında türetme gelir" açıklaması ile bir giriş yapılmış; sonra türetmenin ne olduğunun somut olarak daha kolay ve çabuk kavranabilmesi için bir tek kökten türlü türetme ekleri ile yapılmış olan *geçmek*, *geçiş*, *geçme*, *geçit*, *geçim*, *geçen (yıl)*, *geçmiş (zaman)*, *gececek (zamanımız)*, *geçer (akça)*, *geçkin* gibi örnekler cümle içindeki kullanılışları ile birlikte sıralanmıştır. Daha sonra bu somut örneklere dayanılarak, bunlar arasındaki şekil ve anlam ayrılıklarına dokunulmuş; *geç-*, *geçil-*, *geçir-*, *geçistir-* gibi fiilden fiil; *geçim*, *geçimli*, *geçimsiz*, *geçimlilik*, *geçimsizlik* gibi örneklerle de daha başka türetme türleri ve yolları anlatılmıştır. Ancak bütün bu somut anlatımlardan sonra, türetmenin tanımına geçilmiştir. Böylece, öğretimde soyut, ezbere tanımlardan başlayarak açıklamaya geçiş yerine, gözleme dayanan somut, etkili örneklerden başlayarak adım adım soyut kavrayış ve tanımlara geçiş tarzında bir öğretim yöntemi izlenmiştir. "Türetme" konusunda işlek ve az işlek olan eklerden söz edilirken, dolayısıyla dilimizin bu günkü türetme durumu ve az işlek eklerin geliştirilmesi gereği üzerinde de durulmuştur. Böylece 'türeme' ve 'türetme' konularında öğrenciye gerekli bilgiler sindirici yollarla verilirken, yöntem bakımından öğrencide 'düşünme' ve 'yaratıcılık' yönünü geliştirme noktasında da durulmuştur.

Örneklendirmelerde, ayrı ayrı köklere değişik ek türlerinin getirilmesi ile kurulmuş kelimeler yerine, ortak bir köke değişik türden ekler getirilerek kurulan kelimelerin seçilmiş olması, öğrencinin türetme eklerindeki görev ayrılıkları ile bunlardan doğan anlam ayrılıklarını daha kolayca kavrayabilmesini sağlamıştır. Aynı durumu bütün konuların işlenişinde görmekteyiz. Giriş niteliğindeki bölümlerde ve konular arasında, yer yer dil ile kültür; dil ile sosyoloji ve dil ile ulusal bağ arasındaki ilişki ve bağlantılara da yer verilerek, dil bilgisi öğretimi daha bilinçli bir temele oturtulmuştur.

Konuların değişik sınıflardaki öğrenci seviyesine göre ayarlanması da başarılı ve ölçüldür. İlkokul kitapları ile ortaokul kitaplarının ortak konuları arasındaki bir karşılaştırma göstermektedir ki, bu konuların işlenişinde, öğrencinin bilgi ve düşünce düzeyinin gelişmesi ile orantılı bir basamaklanma ve denkleştirme ölçüsü uygulanabilmiştir. Bu kitaplarda "Alıştırma" başlıkları altında verilen uygulama parçaları ile "Sorular" başlıkları altındaki bölümler, öğrencinin okuduğu konuları gereği kadar kavramasını sağlayabilecek niteliktedir.

Eserlerinde konuların açıklanmasında kullandığı örnekler de üzerinde özellikle durmağa değer niteliktedir. Bunlar, gelişigüzel bulunup sıralanmış örnekler değildir. Onan'ın zevkindeki inceliğe ve pedagojik anlayışına uygun olarak seçilmiş örneklerdir. Bunlar kimi zaman öğrenciye doğa yurt ve çalışma sevgisini aşlayan parçalardır. Kimi zaman da tabiat, tarih ve coğrafya bilgilerini bir örnek gösterme yoluyla kolayca benimsetip öğrenme olanağı sağlayacak türden örneklerdir. Dilbilgisi kitaplarına serpiştirilmiş olan bu örnek, alıştırma ve uygulama parçaları, öğrencideki duygu, hayal ve kompozisyon gücünü de geliştirici parçalardır. Edebiyat tarihimizin değerli kişileri de bu yolla tanıtılabilmiş; konuları besleyen örneklerle, uygulama parçalarının bilgi, zevk ve metod süzgecinden geçirilerek verilmesi ihmal edilmemiştir. Onan'ın dil bilgisindeki sağlamlığına, metodundaki başarısına, konuların işlenişindeki pedagojik yönüne bir de Türk dilini ustalıkla kullanma yeteneğinin eklenmiş olması, dilbilgisi yazarlığındaki değerini bir kat daha artırmıştır.

Dilbilgisi kitaplarından birinin 1956'da 17. baskısının bir diğerinin de 1965 yılında 27. baskısının yapılmış olması, onun kitaplarının yukarıda belirtilen ve ağır basan yönünden ileri gelmektedir. Onan'ın dilbilgisi kitapları, bu alanda kendinden sonra yazılan okul kitaplarına örneklik etmiştir denebilir. Böylece o, yalnız çeşitli öğretim ocaklarında bilfiil yapmış olduğu öğretmenlik ve öğretim üyeliği ile değil, yazdığı dil bilgisi kitapları ile de binlerce memleket gencine dolaylı olarak öğretmenlik etmiş; Türk diline de önemli bir hizmette bulunarak, müstesna kişilerden olmuştur.

* * *

Necmettin Halil Onan, eldeki yazının I. bölümünde belirtmeğe çalıştığımız sanatçı kişiliğinin ifadesi olan şairliği ile Türk edebiyatında kazandığı seçkin yer bir yana, Fakültemiz Türk Dili ve Ede-

biyatı Bölümü için de yeri güç doldurulur bir değer idi. Usta bir sanatçı kişiliğine bilimsel niteliklerin eklenmesi ile ortaya koyduğu araştırma ve yayınlar, dil ve edebiyat müntesiplerince her zaman başvurulacak yararlı eserlerdendir. Meslek arkadaşları ve öğrencileri arasında olgun ve ergin bir yönetici, mükemmel bir hoca, alçak gönüllü ve örnek kişi nitelikleri ile anılmış ve anılacaktır. İtina ile yetiştirmeğe çalışıp memleket millî eğitimine armağan ettiği yüzlerce öğretmen ile, akademik faaliyete hazırladığı öğretim üyeleri, bugün onun bilgisinden ve kişiliğinden yararlanmış kimseler olarak, ondan devr aldıkları görevi yürütmektedirler. Erdemli kişiliğinin türlü yönleri ile san'at ve meslek hayatı için vermiş olduğu bütün bu emekler, bundan böyle edebiyatçılar, ilim adamları, yöneticiler ve yetiştirdiği genç kuşaklarca saygı ile anılacaktır. Ebedî uykusunda nur içinde yatsın!

